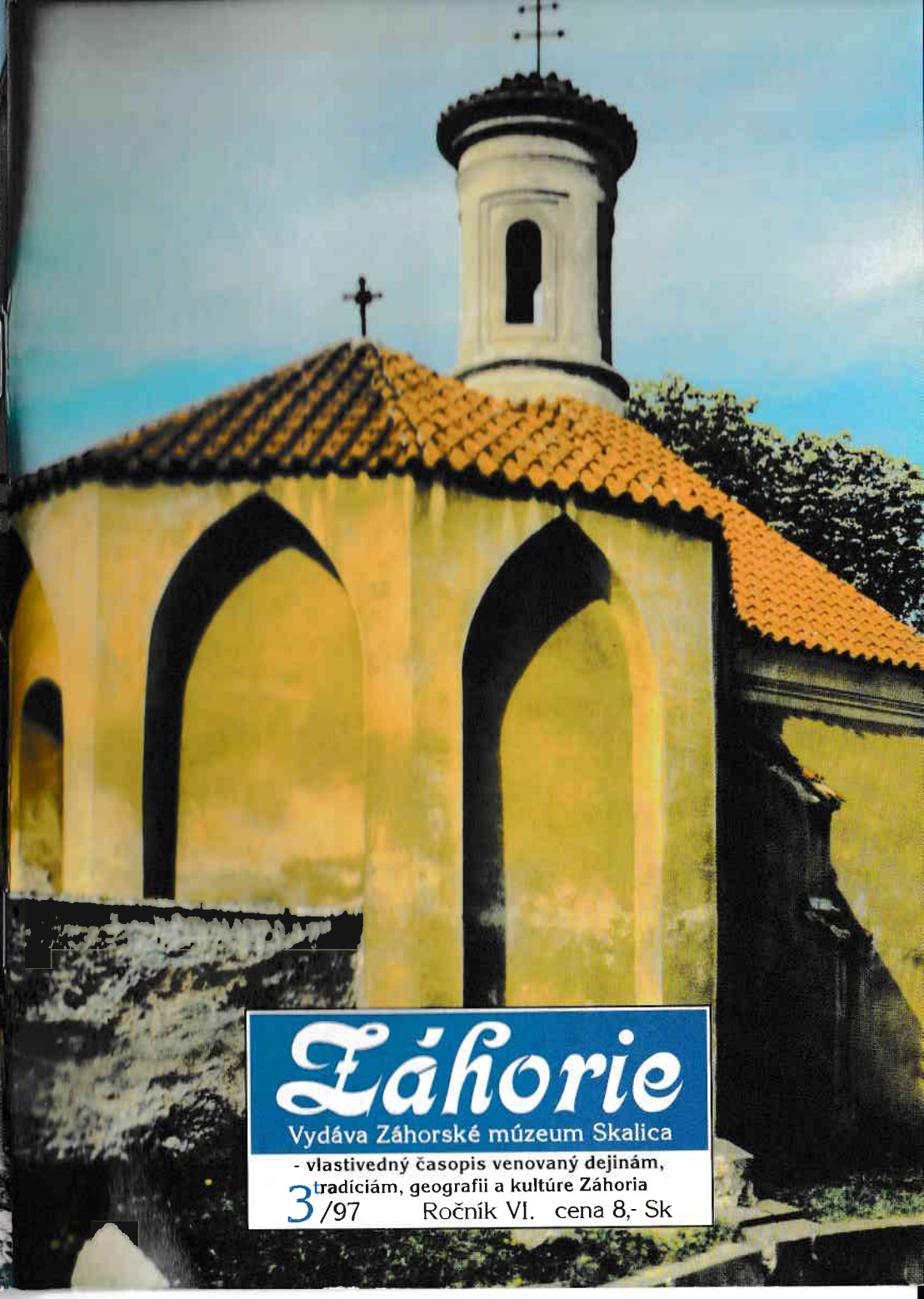

Záhorie

Vydáva Záhorské múzeum Skalica
- vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, geografii a kultúre Záhoria
3/97 Ročník VI. cena 8,- Sk

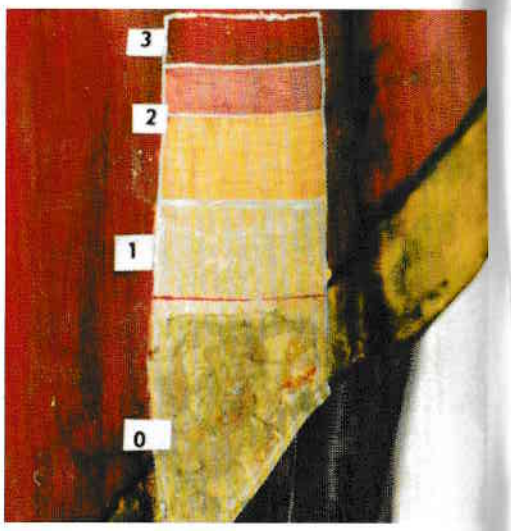

Obsah č.3/97

Havlík Marián:
Návrat výtvarných hodnôt 2

Fordinálová Eva:
Obraz Záhoria v prózach S.H. Vajanského 6

Drahošová Viera:
Biely kostolík 9

Štrba Vladimír - Hlavatý Vladimír:
Geologické pomery na Záhorí 13

Náš rozhovor s jazykovedcom Konštantínom Palkovičom 15

Damborský Stanislav:
Ján Damborský (1880 - 1932) 17

Brza Vladimír:
Zbierka básní "Cymbál a husle" 19

Nové publikácie 21

Správy 24

Obálka

1. strana
Loretánska kaplnka v Holíči.
Foto: Alexander Jiroušek

2. strana
Reštaurované sochy z františkánskeho kostola v Skalici.
Foto: Milan Flajžík

4. strana
Jedno zo zastavení na Božie Telo v Radošovciach v roku 1996.
Foto: Mária Zajíčková

Návrat výtvarných hodnôt

Poznámky k reštaurovaniu sochárskej výzdoby bočných oltárov kostola Sedembolestnej Panny Márie v Skalici.

Marián Havlík

Do kontextu aktivít zameraných na zachovanie a obnovu kultúrno - historických pamiatok mesta spadá aj reštaurovanie dvoch bočných oltárov v lodi františkánskeho kostola. Vďaka príspevku zo štátneho fondu Pro Slovakia bolo možné ku koncu roka 1995 pristúpiť k započatiu prác.

Prostredníctvom Fondu výtvarných umení akcie realizovali reštaurátori akademický sochár Jozef Klech /oltár sv. Petra z Alcantary/ a akademický sochár Milan Flajžík /oltár sv. Jána Nepomuckého/.

Realizácii predchádzali samostatne vedené reštaurátorské výskumy podporené výskumom umelecko-historickým a chemicko-technologický rozbor odobraných vzoriek. Je potrebné povedať, že najmä v prípade sv. Petra z Alcantary, umiestneného na epištolnej /pravej/ strane lode kostola, bolo nesprávne uvádzané zasvätenie oltára. V rôznych materiáloch bol tento uvádzaný ako oltár sv. Františka Xaverského /Súpis pamiatok na Slovensku 3, s. 105/, resp. oltár sv. Dominika /Ústredný zoznam kultúrnych pamiatok/. Ikonografický rozbor centrálnej sochy oltára umožnil vysloviť presvedčenie, že ide o postavu sv. Petra z Alcantary, františkánskeho mnícha a reformátora minoritnej odnože františkánskeho rádu /1499 - 1562/, svätorečeného v roku 1669. Ako patrón nočných strážnikov, vzývaný tiež ako ochranca pred zhubnou horúčkou, je z hľadiska vyobrazenia v maliarskom alebo sochárskom prevedení na území Slovenska pomerne málo známy. Mimo mála farských kostolov nachádzame tohto svätca iba v kláštorných kostoloch františkánov. Definitívne potvrdenie o správnosti určenia postavy nám poskytla kanonická vizitácia farnosti v Skalici z roku 1788. Zároveň nám poskytla údaj o vzniku oboch oltárov - ...hoc ara ...suit erecta Anno 1762 sub Patrocinio... Tento rok zároveň predstavuje ukončenie realizácie nového mobiliára kostola. Po obrovskom požiari kostola a kláštora v roku 1729 bolo potrebné vyhotoviť aj nové oltáre. V roku 1745 bol dokončený hlavný oltár /v súčasnosti je z neho zachovaná iba sochárska výzdoba/, v roku 1758 boli dokončené bočné oltáre sv. Františka z Assisi a sv. Antona Paduánskeho pri Triumfálnom oblúku a v roku

1762 už uvedené dva predné oltáre. Na ich vyhotovení sa podieľali rehoľní majstri P. Graff, J. Sirnik a F. Reber. Pozlacovačské práce boli v roku 1745 zadané A.T. Venetovi /hlavný oltár/ a predpokladáme, že v týchto prácach pokračoval aj na bočných oltároch.

Povrchové úpravy sôch bočných oltárov realizované v 20. storočí nemali technologickú ani výtvarnú hodnotu, podmieňovali zhoršovanie technického stavu drevenej hmoty, skresľovali ikonografickú a teda aj liturgickú podstatu artefaktov. Cieľom reštaurátorských výskumov bolo zistenie pôvodnej povrchovej úpravy sôch z hľadiska materiálového a výtvarného. Výsledkom bolo poznanie, že sochy oboch oltárov mali pôvodne rovnakú povrchovú úpravu. Drapérie /odev/ boli zlátené, v telových častiach bol aplikovaný rozmaľovaný inkarnát /farba pleti/, atribúty svätcov boli zlátené, prípadne striebrené s následnou povrchovou úpravou striebra nanesením tzv. goldlaku. Výnimku predstavuje socha sv. Rozálie Palermskej z oltára sv. Petra z Alcantary. Jej povrchová úprava je špecifická v použití farebných lazúr /modrá, červená, zelená/ na striebornom podklade. Táto socha ale nie je pôvodnou súčasťou oltára, je mladším doplnkom. Do predely za oltárnym stolom bola vložená

Socha sv. Vojtecha. Stav počas reštaurovania - plošné odkryvy.

Socha sv. Jána Krstiteľa. Stav počas reštaurovania - plošné odkryvy.

pravdepodobne ku koncu 18. storočia, rozhodne po roku 1783, pretože vizitácia kostola pri opise oltára túto sochu neuvádza. Výskumom bolo zistené, že táto primárna povrchová úprava je zachovaná na sochách vo výrazne fragmentálnom stave. Z technických dôvodov bola povrchovo odstránená pri realizácii mladších úprav. Významná aj pre určenie výrazu sôch a stanovenia metodických princípov reštaurovania je rozdielna úprava sôch dvoch oltárov v priebehu 19. storočia. Sochy oltára sv. Petra z Alcantary si pôvodnú povrchovú úpravu /zlátenie a inkarnát/ zachovali hlboko do 19. storočia. Možno lepší technický stav týchto sôch viedol k tomu, že ku koncu 18. storočia boli sochy obnovené v primárnom výraze, prekriedované a prezlátené boli iba lokálne časti. Výrazný protiklad predstavujú sochy oltára sv. Jána Nepomuckého. Opäť možno predpokladať, že na základe výrazne zhoršeného až degradovaného povrchu bola obnova poňatá odlišným spôsobom. V náväznosti na neskororokokové a empírové slohovo-výtvarné požiadavky boli sochy povrchovo upravované nanesením vrstvy polírovacej beloby, ktorá po vyleštení imitovala slonovinu. Lemy drapérie a atribúty svätcov boli pozlátené. Až ďalšie úpravy povrchu sôch sú na oboch oltároch identické. Historické slohové vrstvy prekryli pastózne nanášané olejové a emailové priemyselné farby. Pre rešpektovanie slohovej výtvarnej úpravy /hoci sekundárnej/ bolo metodikom pamiatkovej starostlivosti a následne aj plénom reštaurátorskej komisie pri Slovenskom pamiatkovom ústave odporúčané ponechanie a čiastočná rekonštrukcia polírovacej beloby so zlátením na sochách oltára sv. Jána Nepomuckého. Výnimku predstavovala ústredná socha sv. Jána Nepomuckého, ktorá zrejme s prihliadnutím na ústrednú ikonografickú pozíciu zostala aj v rámci slohovej úpravy oltára v pôvodnom výraze, t. j. zlátenie šatu a inkarnát telových častí. Na sochách oltára sv. Petra z Alcantary bola realizovaná povrchová rekonštrukcia primárnej úpravy, t. j. zlátenia šatu a atribútov a inkarnátov telových častí. Zároveň bola realizovaná rekonštrukcia povrchovej úpravy sochy sv. Rozálie Palermskej, špecifická v aplikovaní farebných lazúr na strieborný podklad. Súčasťou reštaurovania, dôležitou z hľadiska zachovania pamiatok do budúcnosti, bolo stabilizovanie narušenej štruktúry dreva petrifikovaním. Z výtvarného hľadiska boli absentujúce časti doplnené dorezávkami z lipového dreva, z ktorého sú sochy vyrezané. V oboch prípadoch možno konštatovať, že reštaurovanie sochárskej výzdoby dvoch oltárnych komplexov bolo vykonané na vysokej odbornej úrovni, s citlivým prístupom k pochopeniu pôvodného výtvarného charakteru a jeho aplikácie v rámci rekonštrukcie.

Na margo získaných poznatkov z priebehu výskumu a reštaurovania je potrebné upozorniť na jeden odborný problém, ktorý zostal nedoriešený. Pri reštaurátorskom a chemicko-technologickom rozbore stratigrafie vrstiev na sochách oltára sv. Jána Nepomuckého nebolo možné zodpovedne definovať povrchovú úpravu telových častí sôch. Oproti klasickej technologickej výstavbe polírovacej beloby na ostatnej ploche sôch bola na telových častiach zistená odlišná kriedová vrstva, ktorú sme považovali za degradovanú polírovaciu belobu, a pod ňou inkarnát. Na základe analógií bolo odporučené realizovať vrstvu polírovacej beloby aj na telových častiach, na odseparovanej vrstve inkarnátu. Zároveň bolo odporučené vykonať reštaurátorský výskum aj na bočných oltároch pri Triumfálnom oblúku a v rámci sekcie výtvarných pamiatok Slovenského pamiatkového ústavu bol tento problém rovnako riešený. Výsledky reštaurátorského výskumu na zvyšných bočných oltároch mali vniesť svetlo poznania do možného aplikovania výtvarného výrazu, v ktorom popri slonovinovom povrchu sôch je na otvorených telových častiach uplatnený inkarnát, t. j. maľba pleti. V roku 1996 bol vykonaný komplexný výskum na sochách oltára sv. Františka z Assisi, ktorý potvrdil možnosť atypickej slohovej povrchovej úpravy sôch. Navyše v rámci umelecko-historického výskumu bolo zistené, že sochy s rovnakou povrchovou úpravou sa nachádzajú vo františkánskom /!/ kostole v Beckove. Zostáva dúfať, že sa v Skalici nájdu finančné prostriedky na realizáciu reštaurátorského výskumu aj posledného bočného oltára sv. Antona Paduánskeho, ktorý definitívne stanoví výtvarnú charakteristiku povrchových úprav sôch na prelome 18. a 19. storočia. Pri takomto poznaní veci je pravdepodobná úprava telových častí sôch oltára sv. Jána Nepomuckého.

Záverom si dovoľujem vysloviť ľútosť, že obnova architektonických komplexov bočných oltárov kostola nebola realizovaná na rovnakej odbornej úrovni. Pod súčasným, nie najlepším imitovaním mramorovania je skrytá pôvodná slohová barokova vrstva. Rovnako zlátenie ornamentálnych prvkov architektúr oltárov prebiehalo bez možnosti metodického ovplyvnenia výkonu. Za najvýraznejšie negatíva možno považovať používanie metálu - lacnej náhrady zlátenia a výrazne nevhodný rekonštrukčný zásah do reliéfu s naratívnou scénou z oltára sv. Jána Nepomuckého.

Obraz Záhoria v prózach S. H. Vajanského

Záhorie v románe Koreň a výhonky

A/ " Zlé mesto " Rohov (Skalica - Senica)

Eva Fordinálová

V románe Pustokvet si Vajanský vybral príliš malý výsek zo Záhoria, aby mohol byť typický. Veď v 90. rokoch 19. storočia, keď tento román písal, na Záhorí sa úspešne rozvíjal spoločenský i národný život zásluhou národne uvedomelých kňazov oboch konfesií. Bola to zároveň reakcia na stále sa stupňujúci maďarizačný tlak, najväčšmi citeľný /podobne ako na celom slovenskom území/ v mestách - ako strediskách štátnej správy. Ale zároveň ide aj o problém prispôsobovania sa meštianstva "dobrému tónu" svojich čias so všetkými necnosťami spojenými s dobrovoľným vzdávaním sa vlastnej národnej identity. A práve na túto "presýpaciu" vrstvu Vajanský upriamil pozornosť i v Pustokvete i v románe Koreň a výhonky.

Odpudzujúci obraz burínskej spoločnosti v Pustokvete mal nesporne aj subjektívne pozadie. Pre tento topograficky úzky priestor sa Vajanský zrejme rozhodol z vnútorných pohnútok osobného zúčtovania so Senicou /Burínom/ po otcovom úmrtí /1888/ pri spomienkach na Hurbanove politické "okresné" väznenia, ale predovšetkým pod ťarchou čerstvého roztrpčenia roku 1892. Pri posviacke Hurbanovho pomníka vyslal senický slúžny Fridecký zo Senice žandársky oddiel rozohnať smútočné zhromaždenie na hlbockom cintoríne a Vajanský /podľa vlastnej výpovede/ svoje pobúrenie vyslovil hneď za čerstva v Holíči /zrejme na fare u J. J. Boora/ článkom Hyenizmus v Uhrách. Bol zaň odsúdený na polročné väzenie v Segedíne - a tu napísal aj román Pustokvet. To vysvetľuje mnohé: aj miesto /mesto/ deja - zreteľne ukazuje na Senicu, aj zúžený výsek, aj depresívnosť a trpkosť.

Lenže po Pustokvete začal Vajanský pracovať na románe Koreň a výhonky, ktorý vychádzal na pokračovanie v Slovenských pohľadoch v priebehu rokov 1895 - 1896. Tento román /a Suchá ratolesť/ sa hodnotí vo Vajanského tvorbe najvyššie. A opäť je pevne vkorenený do Záhoria - i časti Myjavskej pahorkatiny, pretože aj teraz mu toto prostredie poskytuje vhodnú ideologickú pôdu. Už vopred treba predznamenať, že "koreňom" budú staré patriarchálne rodiny bývalých hurbanovských dobrovoľníkov z povstania počas revolučných rokov 1848-49 - v čase vychádzania románu mnohých ešte žijúcich pamätníkov národného zápasu. A z týchto

zdravých koreňov Vajanský očakáva rovnako zdravé "výhonky" slovenskej inteligencie. Pôjde vlastne taktiež o vzdanie holdu otcovej pamiatke.

V románe Koreň a výhonky ide o protipóly "zlé mesto" - "dobrá dedina" v politickom zmysle. "Zlé mesto" reprezentuje okresné mesto Rohov /kombinácia Skalice a Senice/ so všetkými príznakmi dopadu maďarizácie rozleptávajúcej myslenie, cítenie a morálku /rozum, srdce a svedomie/ prispôsobivých snobských malomeštiakov. Antipólom Rohova je "dobrá dedina" reprezentovaná predovšetkým Lipovou /hoci ju Vajanský nazýva mestečkom/ - Brezovou pod Bradlom a ostatnými obcami, skadiaľ sa grupovala podstatná časť hurbanovských dobrovoľníkov v revolučných rokoch. Maďarizácia sa síce pomocou štátnej správy usiluje zahrýzať aj do nich, ale na rozdiel od Rohova, kde tento proces prebiehal dobrovoľne, ba stáva sa meštianskym bontónom, tu naráža na tvrdošijný odpor - akcia vyvoláva reakciu. A obe prostredia opäť majú byť reprezentatívne pre celú slovenskú spoločnosť. Keď v roku 1908 Vajanský čiastočne prepracoval text zo Slovenských pohľadov pre samostatné románové vydanie, okrem iných drobných úprav vsunul do neho novú kapitolu: Rohov - s podtitulom Typ. A skutočne - proces prebiehajúci v tomto okresnom meste bol, žiaľ, naozaj pre naše mestá koncom 19. storočia typický.

Jozef Miloslav Hurban s rodinou v roku 1887. Prvý sprava Svetozár Hurban.

Ako teda vidí Vajanský Rohov v poslednom desaťročí 19. storočia? Pre nás ide akoby o historickú pohľadnicu zo Záhoria. Dej románu sa začína rozvíjať na stanici Rúbaň. Jej situovanie vzhľadom na ďalšie lokality /Rohov - Lipová/ umožňuje vysloviť domniemku, že ide o Jablonickú stanicu /už po dokončení tunela pod Bielou horou v Malých Karpatoch/. Podporuje ju i jablonická chotárna oblasť Pláňava /pláňava - vyrúbané miesto/ v tesnom susedstve stanice. Stadiaľ bolo približne rovnako ďaleko do Rohova i do Lipovej /cez kopanice/.

"Zlé mesto" Rohov! Že si už jeho názov Vajanský "vypožičal" zo Záhoria, je jasné. Ale že si zvolil meno práve tejto obce pre svoje okresné mesto, má zrejmú symbolickú funkciu - mesto v rohu, v ústraní, zapadákov. Svoj názor na senickú spoločnosť Vajanský vyslovil v Pustokvete: v tomto románe čerpá väčšmi zo Skalice, hoci vidno pokus o zovšeobecnenie - skutočne o vytvorenie typu. Ale Skalica mu to taktiež umožňovala. Spoznával ju v prvých rokoch svojej advokátskej praxe /1874-76/ i počas svojich neskorších návštev bývalých známych, keď sa ho už väčšina z nich obávala prijímať zo strachu pred domácimi maďarónmi[2]. Iba topografické situovanie Rohova zodpovedá väčšmi Senici /s výnimkami/ - autor chcel zrejme naznačiť, že ideovým obsahom sú totožné.

Na Skalicu však jednoznačne poukazujú fakty: "milé je, a nikomu neškodí, keď si Kocúrkovan zakladá na svojich pamiatkach, na cechoch, na múroch, a hoci na šibeniciach pre nás a naše dietky. Ale v Rohove prišla k úradnému absolutizmu priam brutálna blbosť, k panstvu bláznovstvo." Túto skutočnosť historické záznamy mesta z konca 19. storočia potvrdzujú.[3] Na Skalicu možno presne aplikovať i charakteristiku - "vzdelané mesto s podgymnáziom, radnicou a zriadeným magistrátom"[4] i odvolávanie sa na "špitál" - jeho účty, mestský lesík /Hájek/, "Kráľovskú ulicu" /jej pomenovanie je teraz obnovené/, ale i na majetkové pomery mesta /a s tým tento raz presné situovanie Skalice/: "to isté bolo i s drevom v prekrásnych rohovských horách /Skalické hory - pozn. E. F./ predstavujúcich mnohomiliónový majetok. Boli samy sebou krásne, i ležali na hranici, za ktorou začínala sa európska kultúra. Drevo bolo predané a kupci z Moravy a Sliezska preukázali riadne kvitancie ...". A pochopiteľne - vinohrady![5]

No táto úvaha má už platnosť nielen pre Skalicu: "že bol Rohov, ako mesto, veľmi bohatý, neprospelo ani mestu, ani ľudu - dôchodky išli strane, nachádzajúcej sa pri vláde. Ba veľký mestský majetok pri skudnosti súkromných majetkov je vždy morálnou skazou mesta." A rovnako ťažké bolo aj inde byť národovcom, nielen "v bečárskom Rohove, v meste so zriadeným magistrátom, dosť bohatom, zaslepenom, kocúrkovskom a pritom mravne skazenom ani veľkomesto." "Krstenie ulíc novými menami ", prenikanie odrodilstva až do absurdity /"Meštianske dcéry pozdravovali sa serrus, mysliac si, že je to najmaďarskejší, patriotický pozdrav "/ prinútilo Vajanského k povzdychu: "Blahoslavené Kocúrkovo! V ňom je ašpoň kus

stariny, kus milej naivity... Ale tu pred komediantským opičiactvom musel mlčať zdravý rozum a ľudský cit."

Vajanský odhaľuje smer, ale i východiská: " Odvrchu prišla skaza, náprava môže prísť len odspodku. Až strasie sa a zobudí sa meštiactvo. Kedy ? Nevieme. Ale hľadiac na jeho zadubenosť a nákazu školskú, zdá sa nám, že sedliactvo predbehne ho na dráhe ľudského a národného vývinu." Túto "nádej" zakoreníme do našich lokalít na Záhorí a Myjavskej pahorkatine v druhej časti.

Poznámky:

1. Vajanský, S. H.: Z väzenia. In: Doma i na cestách. Sobrané diela S. H. Vajanského XII. Martin 1937.

2. Ďurovič, J.: Vajanský v Skalici. In: Litteraria historica Slovaca I. - II., 1946-47.

3. Šátek, J.: Od historických počiatkov do roku 1918. In: Skalica, Bratislava 1968.

4. V Skalici bolo skutočne až do roku 1908 iba nižšie - štvortriedne gymnázium /podgymnázium/. Pozri: Buchta, J. - Šátek, J.: Mestské školstvo v minulosti. In: Tamtiež.

5. O zaujímavom obraze skalických vinohradov v tomto diele podám informáciu v druhej - "prírodnej" časti.

Biely kostolík

(k fotografii na obálke)

Viera Drahošová

Dať si vyhľadať, výtvarne stvárniť a používať svoj obecný znak sa v našom prostredí stalo v posledných rokoch bežným javom. Robí sa tak v rámci hľadania vlastných koreňov a zvýrazňovania identity obce či mesta. Na okraji mnohých stoja tieto znaky a stretávame sa s nimi i pri iných príležitostiach. Zo začiatku upútajú našu pozornosť a zvedavosť, no často si na ne zvykneme skôr, než vlastne zistíme, čo všetko nám môžu povedať.

Zaujímavým znakom, ktorý sa nachádza vyobrazený na priečelí mestskej radnice, sa môže pochváliť mesto Holíč. Jeho súčasná schválená podoba je nasledovná: v modrom štíte neskorogotického tvaru je umiestnená biela budova kostolíka s tromi vežičkami. Rekonštruovaná bola na základe znaku z pečatidla z roku 1624. Pôvodne hovoriaci znak predstavoval stredovekú dominantu a zároveň vyjadroval jeden zo starších názvov mesta - Biely kostol.

Pôvodné, najstaršie pomenovanie Holíča vyskytujúce sa v domácich uhorských prameňoch v 13. a 14. storočí je Wjwár, Vyuvár, Wiwár, Ujvár - Nový Hrad, prenesený z hradu na osadu. Je to názov, ktorý logicky predpokladá i existenciu starého hradu, lokalizácia ktorého nie je doposiaľ s určitosťou vyriešená. Štefan Janšák ho stotožňoval s Mikulčicami, Peter Ratkoš so Šaštínom-Šašvárom. Po rozpade Veľkej Moravy je Holíč súčasťou pohraničného pásma - konfínia. V polovici 11. storočia ako obranný hrad proti Uhorsku vznikol hrad v Hodoníne, ako jeho protiváha na ľavom brehu Moravy bol vybudovaný Nový Hrad v Holíči.

Najstaršie uvedenie názvu Alba Ecclesia /Biely kostol/ pochádza z 12. júla 1315 z listiny účastníkov českej výpravy vojenského ťaženia Jána Luxemburského proti Matúšovi Čákovi Trenčianskemu, ktorá bola napísaná v tábore pred Bielym kostolom /Tóthová 1980, s.344, odvolávka na Ratkoša 1978/. Taktiež podľa prameňa z roku 1331, ktorý dokladá vzájomné styky uhorského kráľa Karola Róberta s českým kráľom Jánom Luxemburským, volá sa Holíč Alba Ecclesia alebo Weszunkerch. I keď sa medzitým v listinách vyskytne i ako Vizvár /Vodný hrad/ a Holicz, pomenovanie Weisskirchen sa udržuje naďalej.

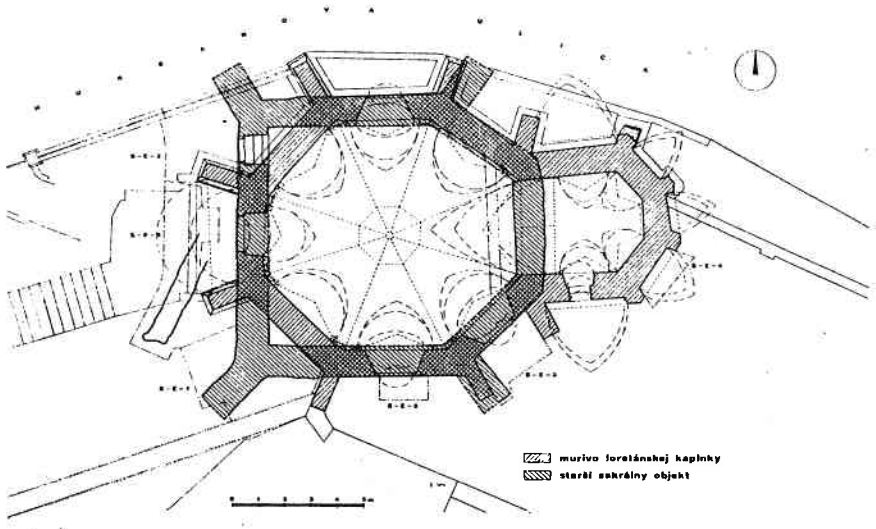

Holíč - loretánska kaplnka. Plán archeologického výskumu. Pôdorys s vykreslením odkrytého staršieho sakrálneho objektu. Zameral a vykreslil D. Tóth.

Toto pomenovanie podľa Štefana Janšáka súvisí s Gašparom Šlikom, ktorý sa stal majiteľom Holíča medzi rokmi 1434 - 1437, od roku 1439 si rozšíril svoj šľachtický predikát a podpisoval sa ako Herr von Weisskirchen, dominus Novi Castri - pán v Bielom kostole a na Novom hrade. Podobne Ján Klux - kastelán rodu Šlikovcov v Holíči v listoch bratislavskej mestskej rade v roku 1439 používa pre Holíč názov Weisskirchen. Holíčskym znakom s kostolíkom si rod Šlikovcov rozšíril svoj erb a ich prostredníctvom sa znak začiatkom 16. storočia dostal i na mince. I po zmene majiteľa, keď v roku 1444 odstúpil Gašpar Šlik Holíč i s hradom Pongrácovi, pretrváva názov Weisenkirchen, ako sa môžeme presvedčiť v liste písára Jána Jiskru z Brandýsa bardejovskému richtárovi.

Čo bolo objektom, ktorý sa dostal do znaku a zároveň dal meno celej obci? Podľa všetkého muselo ísť o kamenný sakrálny objekt, kostolík, ktorý bol dominantou nielen obce ale i širšieho okolia. Bývalo zvykom, že stavby v románskom období bývali bledo omietnuté a pri vtedajšej nízkej zástavbe sa pri vhodnej polohe musel kostolík vynímať doďaleka. Pritom sa však Holíč v zozname fár ostrihomského arcibiskupstva vyskytuje až v roku 1397.

V roku 1977 popri archeologickom výskume holíčskeho kaštieľa, ktorý stojí na mieste Nového hradu, sa vedúca výskumu Štefánia Tóthová rozhodla rozšíriť zisťovací archeologický výskum i na areál Loretánskej kaplnky Panny Márie, aby zistila lokalizáciu hľadaného objektu - bieleho kostolíka. Rozhodnutie urobila s prihliadnutím na výsledky historicko-archívneho výskumu, ako i terénnych predpokladov a možností umiestnenia kostolíka. Celý areál s Loretánskou kaplnkou Panny Márie , ktorý ďalej tvoria cintorín a rímsko-katolícky kostol, leží na zďaleka viditeľnej vyvýšenine, pričom dominantné postavenie pri pohľade z diaľky zaujíma kaplnka.

Loretánska kaplnka je oktogonálneho pôdorysu s polygonálnym trojbokým presbytériom, orientovaná v smere východ - západ. V základnej pamiatkárskej práci Súpis pamiatok na Slovensku bola datovaná do prvej polovice 18. storočia. Toto datovanie však vylučovali niektoré písomné pramene ešte pred výsledkami komplexného výskumu. Jedna zo zachovaných kanonických vizitácií, Esterházyho z roku 1731, popisuje kaplnku ako starý farský kostol stojaci uprostred cintorína, ktorý obnovili majitelia holíčskeho panstva Czoborovci. Toto potvrdzuje listina z roku 1727, ktorou gróf Marek Czobor povoľuje opravu kaplnky.

Rímsko-katolícky kostol, pôvodne jednoloďový gotický chrám s polygonálnym presbytériom a predstavanou vežou, vznikol okolo roku 1387, koncom 17. storočia bol upravený a v 19. storočí obnovený. Datovanie vzniku bolo potvrdené umelecko-historickým a architektonickým výskumom a tým je vylúčená možnosť stotožňovať ho s Bielym kostolom, pretože je tu rozdiel sedemdesiatich rokov od

prvého použitia názvu Alba Ecclesia. Na vrchole vyvýšeniny severovýchodne od Loretánskej kaplnky uprostred dnešného cintorína sa nachádza ešte Kaplnka sv. Floriána, ktorá je však centrálnou sexagonálnou barokovo-klasicistickou stavbou, podľa Súpisu pamiatok postavená v roku 1762 a opravená v roku 1942.

Preto sa pozornosť výskumu sústredila na objekt Loretánskej kaplnky Panny Márie. Archeologický výskum viedla Štefánia Tóthová, umelecko-historický a architektonický Silvia Paulusová a Ivan Gojdič, historicko-archívny Peter Ratkoš a Ladislav Kubasák.

Archeologickým výskumom boli zistené viaceré fázy stavebného vývoja objektu. Odkryl sa starší dvojpodlažný jednopriestorový objekt obdĺžnikového pôdorysu 650-910 x 830 cm s trojbokým uzáverom, u ktorého bola na základe nálezu kamenného vstupného portálu do podzemného priestoru určená najvrchnejšia hranica datovania do 13. storočia. Práve tento zistený objekt možno na základe analógií a ostatných výsledkov bádania stotožniť s hľadaným Bielym kostolom.

Zároveň však bolo dokázané, že nešlo o prvú stavebnú činnosť, nakoľko pod vstupom do objektu sa odkrylo 450 cm dlhé a 80 cm široké kamenné murivo, deštruované výstavbou zisteného jednopriestorového kostolíka. Datovanie výstavby súčasnej Loretánskej kaplnky Panny Márie spadá na prelom 14.-15. storočia, poťažne na začiatok 15. storočia a súvisí s vlastníctvom Ctiborovcov, ktorí dali podobné objekty vybudovať i v Skalici - Karner sv. Anny a v roku 1414 kostol P.Márie v Novom Meste nad Váhom. Základy staršej sakrálnej stavby - Bieleho kostola, boli využité na vytvorenie podzemného priestoru krypty pri gotickej a barokovej prestavbe.

Takýmto spôsobom - kolektívnou prácou, komplexným výskumom a kombináciou jeho výsledkov bolo možné dospieť k tomu, že dodnes v znaku zachovaný symbol Bieleho kostola dostal konkrétnu podobu.

Literatúra:

Damborák,F.: Holíč.Obraz histórie od najstarších čias po súčasnosť. Holíč 1970, 80 s.
Jankšák,Š.: K otázke lokalizácie veľkomoravského hradu v Mikulčiciach. Geografický časopis XIV/2, 1962, s.105-113.
Súpis pamiatok na Slovensku I., Bratislava 1967.
Tóthová,Š.: K lokalizácii "Bieleho kostola" v Holíči, okr. Senica. In: Archeologia historica 5/80, s. 339.
Tóthová,Š.-Paulusová,S.-Gojdič,I.: Správa o zisťovacom historicko-archeologickom, umelecko-historickom a architektonickom výskume Loretánskej kaplnky P. Márie v Holíči, okr. Senica. Bratislava 1978.

Geologické pomery na Záhorí

Vladimír Štrba - Vladimír Hlavatý

Vznik Viedenskej panvy II.

V priebehu geologickej histórie panvy sa v nej vyvinul celý rad významných štruktúrnych, morfologických a tektonických útvarov, ktorým vďačíme za to, že sa v nich vytvorili priaznivé podmienky pre vznik akumulácie uhľovodíkov.

K významným elevačným /vyklenutým/ štruktúram patria: štefanovská elevácia, šaštínska a lakšárska elevácia a najmä elevácia Láb, Malacky a elevačné vyklenutie Vysoká. Výrazné depresie /poklesnutie/ predstavujú: kopčianska, levárska, pernecká a suchohradská depresia spolu s ústrednou gajarskou priehlbňou.

Zložitosť vývoja panvy najpôsobivejšie dokumentuje zlomová tektonika, ktorá v rade prípadov vytvára hráste alebo priekopy. Z prvých je najznámejšia gbelsko - hodonínska hrásť, z priekopových útvarov si pozornosť zasluhujú najmä kútska, koválovská a zohorská priekopa. Okrem týchto útvarov je treba spomenúť niektoré významné zlomové línie, ktoré sú spojené priamo s existenciou ložísk uhľovodíkov, alebo sú dôležitým prvkom charakterizujúcim vývoj panvy a jej tektonický ráz.

K prvej skupine patrí gbelsko - hodonínsky zlom, západný šaštínsky zlom, závodský zlom a lábsky zlomový systém. Do druhej skupiny zaraďujeme farskú poruchu, lakšársky zlom a okrajový litavský zlomový systém, paralelný so západnými svahmi Malých Karpát. Okrem spomenutých zlomov jestvuje v panve celý rad menej významných zlomov s malou amplitúdou, na ktoré sú priamo viazané ložiská. K nim patria zlomy Nového poľa, Starého poľa v oblasti Gbelov, zlomy štefanovské, západný malacký a jakubovský zlom.

Túto kapitolu by bolo najvhodnejšie uzavrieť zmienkou o typoch ložísk, ktoré sa zistili v slovenskej časti Viedenskej panvy. Najviac objavených ložísk patrí do skupiny tzv. štruktúrneho typu. Sú to hlavne poloklenby tesnené zlomani. Podstatne menej je viazaných na klenby alebo brachyantiklinály (vyklenuté štruktúry zo všetkých strán uzavreté). Vyplýva to zo značnej tektonickej členitosti panvy. Tento typ ložísk patrí k menej náročným na vyhľadávacie práce, pretože sa často prejavujú na povrchu niektoré znaky signalizujúce ich existenciu.

Okrem ložísk štruktúrneho typu boli objavené aj ložiská neštruktúrneho typu v litologicky uzavretých šošovkách. Určitú raritu predstavujú akumulácie viazané na litotamniové vápencové kopy označované tiež ako útesy. Podobne ako piesčité šošovky sú aj útesy tesnené pelitami /ílovité vrstvy/. Zvláštnu skupinu tvoria ložis-

ká vzniknuté v riečnych deltách. Sčasti sa vyskytujú ako výplň kanálov paleodelt alebo vo forme pobrežných valov, tvarom pripomínajúcich piesčité duny. Ako tesniaci prvok slúži v oboch prípadoch vápnitý íl.

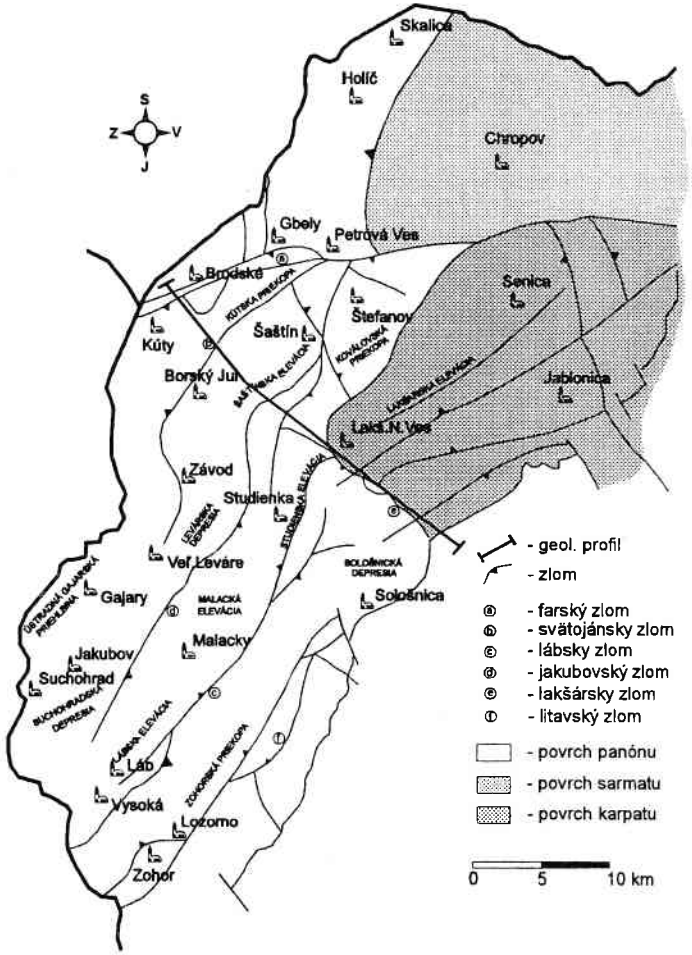

Náš rozhovor

s jazykovedcom Konštantínom Palkovičom

Nar. 12. 10. 1919, Brodské, okr. Senica. Študoval v r. 1939 - 1944 na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (slovenský jazyk - filozofia). V roku 1944 - 1945 pôsobil na gymnáziu v Banskej Bystrici a v Skalici, v roku 1945 - 1946 na gymnáziu v Piešťanoch,

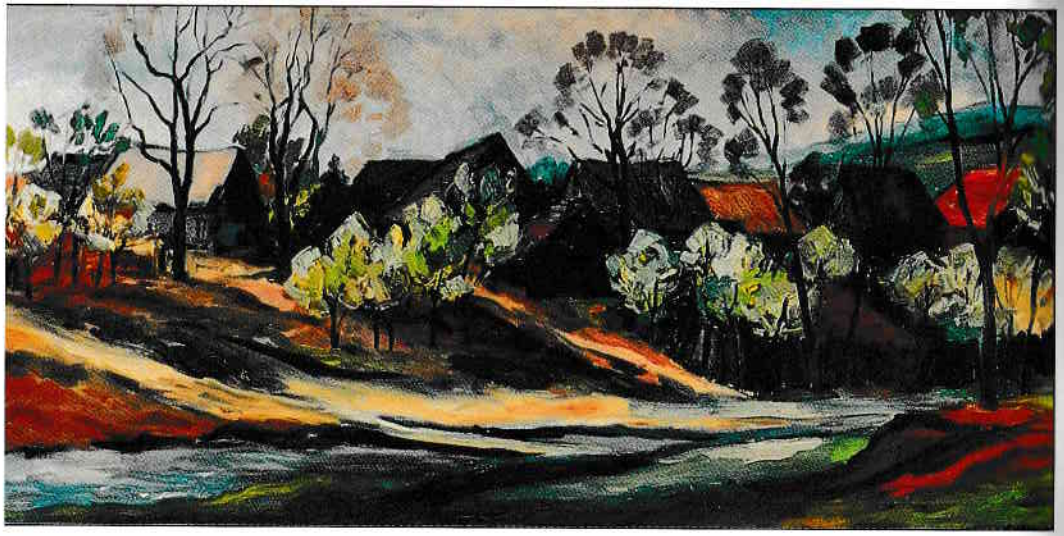

Lopašov

Vyšlo ako príloha časopisu Záhorie, ročník VI., č. 3/97

Vydavateľ: Záhorské múzeum Skalica
1997

Obsah:

Surový Stanislav: Milí rodáci, vážení čitatelia 2
Hrbatý Ján: Prírodné pomery okolia obce Lopašov 4
Drahošová Viera: Archeologické nálezy z Lopašova 6
Petrovič Vladimír: Z najstarších dejín Lopašova 8
Petrovič Vladimír: Pečať obce Lopašov 12
Zajíčková Mária: Hospodárstvo obce Lopašov 15
Zajíčková Mária: Lopašovský kroj 22
Michalovič Peter: Hudobné tradície v Lopašove 26
Zajíčková Mária: Škola 32
Kronika obce Lopašov 35
Zajíček Štefan: Stavebné pamiatky 36
Zajíček Štefan: Výtvarné zobrazenie Lopašova 40
Drahošová Viera: V Lopašove 40
Michalovič Peter: Motokros 42

Práčky v Lopašove.

Milí rodáci, vážení čitatelia,

tento rok si pripomíname významné 700. výročie prvej písomnej zmienky o našej obci Lopašov. Obzrime sa teda vôkol seba v čase i priestore do minulosti a prítomnosti.

Lopašov leží asi 16 km od novovytvoreného okresného mesta Skalice. Dve súbežné ulice s ľudovým názvom Dzedzina a Záhumní obkolesujú stavbu rímsko-katolíckeho kostola sv. Vendelína, stojaceho v strede dediny. Jej západným okrajom prechádza hlavný ťah cesty č. 51 Senica - Holíč - Hodonín, ktorý poskytuje obyvateľom Lopašova dobré spojenie s okolím. Vďaka tomu sa môže viac ako 100 občanov denne rozchádzať za svojím zamestnaním do okolia, nakoľko tu v súčasnosti sídli iba dvor poľnohospodárskeho družstva Radošovce.

Spotrebné družstvo Jednota tu má obchod s rozličným tovarom a miestne pohostinstvo, ktoré je však už druhý rok zatvorené, lebo sa doteraz nenašiel nájomca. Sídli tu aj firma Fatima. Trvalo bývajúcich 278 obyvateľov vie naozaj prakticky využiť bohatstvo tunajšieho prírodného prostredia. Chrápač plný čerešní, Bor so "šiškama na rozkuádaní", vinohrady, Bukovinu s hubami a tanečným parketom pre chvíle zábavy i organizované hry miestnych, ale aj cezpoľných školákov. Hory sú významným zdrojom zimného paliva, nakoľko v obci nie je zavedený plyn ani vodovod s kanalizáciou.

Atraktívnym, ale nie veľmi ekologickým prínosom pre obec je motokrosová dráha v údolí potoka Chvojnice, ktoré je napriek tomu vyhlásenou chránenou krajinnou oblasťou s čistou horskou vodou. Dôkazom toho sú časté rybárske úlovky pstruha obyčajného.

Veľkým pobúrkovým prívalom vody bol nedávno zničený rodákom dobre známy stav, postavený ešte v 30. rokoch pre účely vodného mlyna. Slúžil však aj ako detské prázdninové kúpalisko nazývané Pod stavem.

Deťom predškolského veku patrí materská škola prebudovaná z bývalej málotriednej základnej školy. Od roku 1978 navštevujú naši žiaci 1. až 9.

ročníka ZŠ v Radošovciach.

V Lopašove je postavených 83 domov, z ktorých je 75 obývaných. domy sa stavajú len sporadicky, a to iba na mieste starých domov, obec bola zaradená do kategórie zánikových sídiel. Ucelený esteticky dostala dedinka pri akcii skrášľovania obcí, kedy sa opravili miestne k nikácie /II. trieda - 0,6 km, III. trieda - 0,8 km/, vybudovali sa chodník ekopy, stromový park i park s preliezkami pre MŠ a bezprašná cest obec.

Po roku 1989 zanikli niektoré spoločenské organizácie. Svoju či však naďalej rozvíja Zväz záhradkárov, Dobrovoľný zväz požiarnikov /z ný v roku 1928/, ktorý sčasti zrenovoval požiarnu zbrojnicu, napoko novozaložený Kresťansko-demokratický zväz žien.

V súčasnosti prebiehajú dokončovacie práce na stavbe domu sm na miestnom cintoríne, ktorý sa začal budovať v roku 1993. Pri svah ceste na cintorín je aj svojpomocne upravený priestor na odpočinok kynkou sochy Panny Márie lurdskej.

Veriaci Lopašova rímsko-katolíckeho vyznania tvoria filiálku fa Radošovce. Miestne bohoslužby často dopĺňajú spevom deti a mládež. nami vyrástli aj ľudia, ktorí svoj život zasvätili Bohu, službe iným.

Ľudové tradície s náležitým "opašovskim krojem" a "záhoráckíma ňičkama" sa zachovávajú nielen vďaka spomienkam a šikovnosti naši rých rodičov, ale snáď aj dedičnej, dediacej sa radosti zo spevu, tanca ločenskej povahy "Opašovjanú".

Hoci je Lopašov malá dedinka, má svoje osobité čaro, je typom ráckej dediny s úžasným pokojom okolitej prekrásnej prírody.

Stanislav Surový, starosta obce Lo

Prírodné pomery okolia obce Lopašov

Ján Hrbatý

Obec Lopašov sa nachádza na rozhraní pohoria Bielych Karpát a Chvojnickej pahorkatiny v údolí riečky Chvojnica. V rámci okresu Skalica leží v jeho východnej časti. Kataster obce susedí s Častkovom, Oreským, Radošovcami a Chropovom.

Biele Karpaty a Chvojnická pahorkatina sa líšia geologickou stavbou, čo sa prejavuje na formovaní zemského povrchu v chotári obce. Stavbu Bielych Karpát tvoria horniny starších treťohôr - paleogénu. Paleogén je v tejto časti tvorený pieskovcami a ílovcami flyšového pásma. Vápence sú v tejto oblasti prekryté a na povrchu vystupujú len na malých plochách na dne údolia Chvojnice v oblasti Hanzlúvky, južná a západná časť chotára do Chvojnickej pahorkatiny, ktorá je súčasťou Záhorskej nížiny. Geologickú stavbu tvoria sedimenty mladších treťohôr - neogénu a spraše štvrtohôr.

Na geologickú stavbu podložia je viazaný vývoj reliéfu. Najvyššie položený bod chotára je kóta Chrápač - 355 m n.m. Druhou výraznejšou vyvýšeninou v chotári je Nová hora - 319 m n.m. Najnižšie položený bod sa nachádza v údolí riečky Chvojnice na hranici chotára s Oreským - 201 m n.m. Chvojnica odvádza vody z Bielych Karpát. Jej tok sa v tejto oblasti najvýraznejšie podieľa na modelácii reliéfu. V Bielych Karpatoch sa hlboko zarezáva do podložia. Má charakter bystriny s kamenitým dnom. Materiál, ktorý po dlhé obdobie vynášala z pohoria, sa usádzal južne od obce, kde tvorí nánosy o hrúbke niekoľko desiatok metrov. V súčasnosti sa tok Chvojnice zarezáva i do týchto nánosov a po obidvoch stranách toku sa vytvorili terasovité svahy. V mieste tektonického zlomu, ktorý lemuje južnú časť Bielych Karpát sa Chvojnica pri zníženom prietoku ponára na úseku niekoľko sto metrov. Od Oreského má tok miernejší spád a riečka preteká širokým údolím.

Pôdy v oblasti Bielych Karpát sú kamenité, plytké, v období sucha presýchavé. V Chvojnickej pahorkatine prevládajú ťažké ílovité a hnedé pôdy dobrej úrodnosti. V údolí Chvojnice medzi Lopašovom a Oreským sa vyskytujú nivné pôdy na riečnych usadeninách.

Klimaticky patrí Lopašov do dvoch oblastí - teplej, mierne vlhkej a mierne teplej, mierne vlhkej.

Vegetačné pomery v chotári sa počas dlhého obdobia osídlenia silne zmenili. Pôvodné lesy sa zachovali len na malej ploche pozdĺž toku Chvojnice v bielokarpatskej časti. Najväčší lesný komplex tvorí sekundárne vysadený les borovice čiernej na Chrápači. K prirodzenému vegetačnému krytu patria i porasty lemujúce Chvojnicu pod obcou. Lúky a pasienky sa zachovali v oblasti Chrápača. Prevažná časť chotára je intenzívne poľnohospodársky využívaná.

V Bielych Karpatoch i napriek intenzívnemu využívaniu krajiny nachádza útočište mnoho druhov rastlín a živočíchov, ktoré sú v dnešnej dobe vzácne, a preto chránené. K takýmto druhom patria ľalie, viaceré druhy orchideí, drieň, klokoč. Z hmyzu sa vyskytujú predovšetkým motýle a chrobáky. V Chvojnici žijú napríklad rak, hrúz, čerebľa, pstruh. Z poľovnej zveri nie je vzácnosťou daniel, srnec, diviak, zajac. Z pernatých dravcov sa vyskytuje myšiak hôrny a sokol myšiar.

Lopašov je obľúbeným nástupným miestom pre turistické vychádzky do Bielych Karpát.

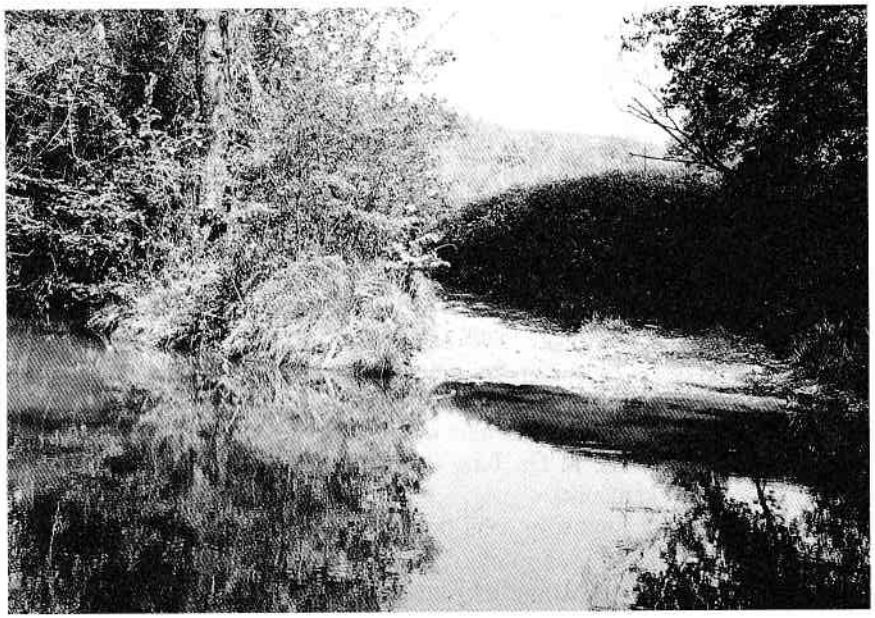

Jedno zo zákutí pri Chvojnici. Foto: J.Pardubský

Archeologické nálezy z Lopašova

Viera Drahošová

Terénny archeologický výskum sa doposiaľ v Lopašove nekonal. Najstaršie osídlenie obce dokladajú nálezy získané náhodne pri rôznych poľných prácach ako i povrchovými zbermi, zameranými na vyhľadávanie archeologických lokalít. Podstatnú časť celého nálezového celku z Lopašova predstavuje kolekcia kamennej industrie. Sú to nálezy staršieho dáta, uložené vo viacerých múzeách a u väčšiny z nich nie je známe, z ktorej časti Lopašova, z akej polohy pochádzajú. Preto nebolo možné vykonať overovacie prieskumy na miestach ich nájdenia pre získanie črepového materiálu, ktorý by bližšie datoval tieto stopy osídlenia.

Napriek tomu, že vypovedacia schopnosť samotnej kamennej industrie bez sprievodných nálezov je čiastočne obmedzená, nájdené nástroje svojím charakterom dobre zapadajú do celkového obrazu neolitického a eneolitického osídlenia Chvojnickej doliny. Svojimi prírodnými podmienkami a úrodnou pôdou, zavlažovanou Chvojnicou a jej prítokmi, poskytovala táto oblasť dostatočne priaznivé podmienky pre život človeka z mladšej doby kamennej. Dôležitým aspektom bola celková poloha. Od praveku viedla týmto územím významná obchodná cesta, ktorá spájala oblasť horného Pomoravia s Podunajskou nížinou.

Najčastejšie zastúpenie na zistených lokalitách Chvojnickej doliny má kultúra s mladšou lineárnou keramikou a lengyelská kultúra. Sídliská ľudu týchto kultúr sa rozkladajú spravidla na svahoch nižších pahorkov a na terasách nad riečkou Chvojnicou a jej prítokov. Zistené boli v hojnom počtę, napr. v susednej obci Oreské, v Smrdákoch, Rohove, Rybkách, Častkove, Rovensku, Koválovci a v Radošovciach, kde sa nachádza viacero polôh so sídliskami z niekoľkých fáz vývoja oboch kultúr, pričom tu i vo Vieske boli uskutočnené i archeologické výskumy.

V blízkom Častkove boli nájdené i úštepy zo staršej doby kamennej, ktoré predstavujú súčasť mlado a stredopaleolitických nálezísk západnej časti Myjavskej pahorkatiny, ktoré publikoval Dr. Juraj Bárta. Najstaršie osídlenie Lopašova je však z mladšej doby kamennej.

Povrchové zbery v Lopašove robil tiež dlhoročný a skúsený spolupracovník archeologického oddelenia Záhorského múzea v Skalici, ako i iných archeologických inštitúcií, pán Vladimír Jamárik z Kunova. Práve z jeho zberov pochádza niekoľko kúskov črepov, ktoré sú však atypické, nie sú zdobené, profilované a ani na základe materiálu, z ktorého sú zhotovené, nemožno presne stanoviť ich datovanie, ktoré by umožnilo spomínanú kolekciu kamennej industrie priradiť k niektorej konkrétnej kultúre mladšej doby kamennej.

Jeho nálezy pochádzajú zo zberov v roku 1971, ktoré uskutočnil na svahovitom teréne v polohe Štvrté pole. Okrem črepov získal i fragment sekerky so zbrúsenými bokmi v priereze obdĺžnikového tvaru, s rovným, obojstranne zbrúseným ostrím a úštep s retušou. Zo 62 predmetov, ktoré získal, 50 kusov predstavujú rôzne veľké zlomky železnej rudy. Výskyt bahennej železnej rudy nie je v Chvojnickej doline ojedinelý a zrejme i nájdené kusy pochádzajú z miestneho zdroja. O jej spracúvaní priamo v lopašovskom chotári zatiaľ doklady nemáme.

V Archeologickom múzeu SNM v Bratislave sa nachádzajú štyri kamenné nástroje, datované do obdobia neolitu, u ktorých nepoznáme bližšie určenie polohy. Ide o vysoký kopytovitý klin v priereze trojuholníkového tvaru s ostrím obojstranne zbrúseným, s rozmermi d. 7,5 cm, š. 1,5 cm, v. 1,5 cm, ďalej sekerka so zúženým tylom, obojstranne zbrúseným ostrím a vyhranenými bokmi, poškodená sekerka takého istého tvaru a fragment mlatu, ktorý je plochý, s rovnou základňou a vyhladenými bokmi, s kruhovým otvorom v strede a stopou vŕtania na zúženom tyle s d. 6,5 cm, š. 2,3-4,2 cm, v. 1,5 cm. Kamenná industria z Lopašova sa nachádza taktiež v Západoslovenskom múzeu v Trnave. V katalógu jeho archeologických zbierok je pod číslom 184 uvedená sekerka obdĺžnikového tvaru so súmerným, mierne oblúkovitým ostrím, zbrúsenými bokmi a d. 8,2 cm. Pod číslom 186 je kamenný brúsik štvorboký, dlhý 8,6 cm a pod číslom 985 je sekerka plochá, lichobežníkového tvaru, s obitým povrchom, so zachovanou dĺžkou 7,6 cm.

Štefan Zajíček: Chvojnica pri Lopašove II., tuš, drievko, 1997.

V Slovenskom národnom múzeu v Martine sa nachádza kamenný sekeromlat /č. 7761/, ktorý bol vyoraný na Lopašovskom pasienku a do múzea ho odovzdal Ing. Ján Kodl z Častkova. Je dlhý 18,2 cm, široký 7,3 cm a vysoký 7,5 cm, datovaný je do eneolitu.

Na západnom okraji obce na poli niekoľko metrov od cesty sme pri povrchovom zbere získali kamenné drvidlo a dva kúsky prepálenej hliny, mazanice, ktoré nie sú datovateľné. Výpočet známych archeologických nálezov uzatvára oveľa mladší fragment kachlice s krížovým plasticky vyhotoveným motívom, uvedený v Katalógu archeologických zbierok múzea v Trnave pod číslom 464.

Pomerne veľký počet kamenných nástrojov získaných zo spomenutej oblasti potvrdzuje názor, že v mladšej dobe kamennej sa nástroje zhotovovali zo suroviny miestneho pôvodu /amfibolit, pieskovec a rohovec z Malých Karpát- Pichlerová 1961,36/. Kamenné nástroje sú jasným znakom existencie osád z neolitu a eneolitu na území Lopašova. Ich objavenie však zostáva otázkou času a najmä bádania, podobne ako i objavenie, či popretie osídlenia v ďalších obdobiach praveku a po -čiatkoch historického obdobia.

Literatúra a pramene:

Archív archeologického úseku Záhorského múzea v Skalici.
Novotný,B. - Fuhrherr,V.: Katalóg archeologickej zbierky Západoslovenského múzea v Trnave. Bratislava 1971, 70 s., 21 tab.
Pichlerová,M.: Neolitické sídliskové pamiatky z okolia Senice. In: Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV v Nitre 6, 1961, s. 31 - 40.
NS AÚ SAV č.1240/40/MSS.

Z najstarších dejín Lopašova

Vladimír Petrovič

Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1297, kedy gróf Kozma pred bratislavskou kapitulou daroval dedinu Chropov (Horpo) medzi Radošovcami (Rasolyz) a Lopašovom (Lapichoz) Petrovi, Gothardovmu synovi.[1] V roku 1393 predstúpil pred uhorského kráľa Žigmunda Luxemburského jeho verný vojvoda Stibor zo Stiboríc a predložil mu na potvrdenie dve patentné listiny, ktorými získal v roku 1392 panstvo Holíč (Wywar) aj s prislúchajúcimi majetkami. Žigmund potvrdil túto donáciu v privilegiálnej forme. Medzi majetkami patriacimi k panstvu Holíč sa spomína i obec Lopašov (Lapassow).[2] Obec ležala na hranici starého panstva Holíč, ktoré sa transformovalo z pohraničného komitátu a novovzniknutého panstva Branč (vzniklo v druhej polovici 13. storočia).

19. júna 1520 založil majiteľ holíčskeho panstva Gašpar Czobor dedinu Lopašov (Lopazow) za 50 florénov Štefanovi Dešházymu. Jej hospodársku silu alebo veľkosť môžeme odhadnúť porovnaním so zálohom Radošoviec, za ktoré

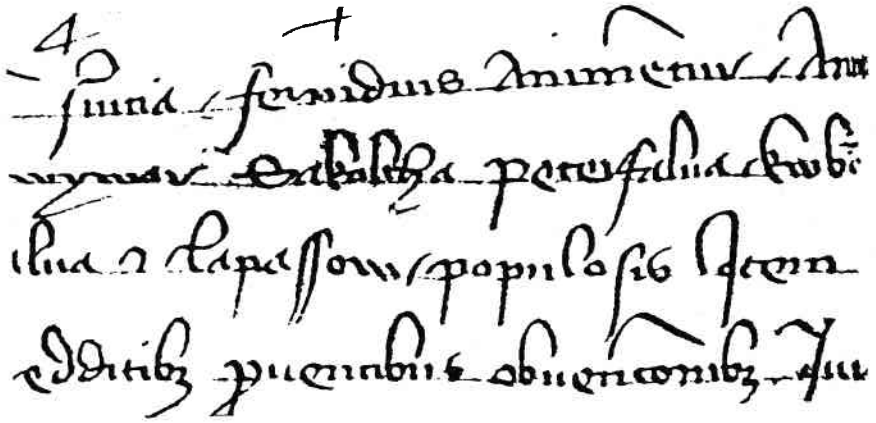

Výrez z donačnej listiny Žigmunda Luxemburského pre Stibora zo Stiboríc z roku 1393, v ktorom je zmienka o obci Lopašov /Lapassow/.

získal zemepán 450 florénov, Vrádišťa 250 florénov, alebo Popudín 100 florénov.[3]

Krajinský daňový súpis z roku 1532 udáva v Lopašove, ktorý užívala vdova Korláthkewy, 8 platiacich port, 4 chudobné, 4 opustené, jednu pastiersku (chudobnú) a jednu richtársku, teda dohromady 18 port.[4]

Keď Gašpar Czobor zomrel, zanechal po sebe rozháraný majetok. Vdova Uršula r. Šarkanová musela odolávať mnohým veriteľom, aby udržala panstvo pohromade. Silnými protivníkmi jej boli okrem drobných veriteľov František Révay, Alexander Thurzo a českí Šlikovci. Uršula sa preto vydala za Petra Bakiča.

Z listiny bratislavskej kapituly, ktorú si dala zhotoviť Uršula v roku 1544, sa dozvedáme, že dediny Popudiny, Vrádište a Lopašov mal v zálohu po Štefanovi Dešházym Mikuláš Prozenowský a od neho ich získal František Ňári (Nyary).[5]

Lenže Peter Bakič vďaka vojenským zásluhám získava holíčske panstvo pre seba, keď ho kupuje od Františka Révaya. Ten mu ho predal na naliehanie kráľa Ferdinanda. Štatúcia, čiže vovedenie do držby panstva, bola vykonaná nitrianskou kapitulou v dňoch 6. - 9. 12. 1550.[6]

Po smrti Petra Bakiča v roku 1552 sa o panstvo viedli dlhé spory, ktoré skončili deľbou panstva medzi rodiny Czoborovcov a Bakičovcov. Z tejto deľby boli

vyňatí poddaní obcí Lopašov a Popudiny, pretože boli v zálohu u Ňáriovcov a rozdeliť sa mali až po vyplatení zo zálohu[7]

Medzitým na vyplatenie Holíča a Šaštína upísala Uršula dedinu Lopašov Františkovi Zekelovi za 1.000 florénov.[8]

V roku 1561 sa v Lopašove udávajú ako majitelia Pavol, Michal a Anna Bakičovci, Imrich, Pavol Czoborovci a Imrichovi synovia Martin a Gašpar.[9]

Lopašov bola poddanská dedina a v roku 1591 tu napríklad nebýva ani jeden zeman.[10]

Keď v roku 1580 vymohol Michal Révay od Rudolfa II. novú donáciu na Holíč pre Bakičovcov, vymenúva medzi "praediami" (panskými statkami) v obvode holíčskeho panstva Malý Lopašov (Kys Lapasso).[11] Toto panské hospodárstvo fungovalo v Lopašove už začiatkom 15. storočia, pretože v roku 1406 pri jednom z mnohých potvrdení donácie na panstvo Holíč pre Stibora zo Stiboríc (bolo to posledné známe potvrdenie) sa pri vymenúvaní obcí a majetkov vedľa Lopašova (Laposo), spomína i Malý Lopašov (Kiislapaso).[12]

Na rozhraní 16. a 17. storočia bolo v Lopašove 7 vinohradov a v roku 1602 podľa súpisu viníc na Révayovskom panstve bolo v Lopašove 10 viníc.[13]

V roku 1612 Martin Czobor opravuje pred bratislavskou kapitulou svoju fasiu, ktorou založil Jánovi Leszenyeimu, prefektovi hodonínskych majetkov, niektoré usadlosti v Lopašove v tom zmysle, že tieto usadlosti neležia v otcovskej čiastke majetkov, ale v materskom podieli, zvanom podielom Angelíny Bakičovej. Išlo o tieto usadlosti: *dve polovičné usadlosti Kataríny Maczkovikovej a Jána Jurkovika, štvrťusadlosť Jána Moraveka a želiarsky dom Jána Maczkovika.*[14]

Prvé meno v radošovskej r.k. matrike narodených, sobášených a zomretých /vedená je od roku 1630/ má spojitosť s Lopašovom a je v zápise narodených z 10. marca 1630. Vtedy sa lopašovskému Petrovi Kovářovi a jeho manželke Margaréte narodil syn Ján. Krstní rodičia boli tiež z Lopašova, a to Juraj Krupa a Barbora Tomkovych.[15]

V tomto najstaršom zaznamenanom období sa z Lopašova v r.k. matrike vyskytujú najčastejšie tieto mená: Bartal, Bederčík, Bešický, Breclavský, Buričko, Čepka, Čuridlo, Danko, Dermek, Dušník, Holý, Chocholáček, Jakúbek, Janeček, Janský, Kadlec, Kučera, Kubíčko, Lanisnis, Macho, Martinák, Masár, Miko, Morávek, Nohaj, Ondrovich, Paška, Pavliš, Pektoris, Slovák, Starych, Šibal, Šimon, Šlumpa, Štítny, Urban, Vacula, Vaneček, Voják, Turan a Zeman.[16]

Začiatkom 18. storočia pribudli nositelia týchto priezvísk: Bederka, Domorad, Hurban, Juríček, Koritář, Papp, Petrák, Raček, Sčerba, Suchovský, Šachorovský, Švingla, Valentek a i.[17]

Aby mohol Imrich Czobor vyplatiť dlh, 19. novembra 1643 si vypožičal 4.000

rýnskych zlatých od Václava ab Hoditz et Wolbranitz a zaviazal sa, že v prípade nesplatenia dlhu bude si môcť vziať jeho čiastku v Lopašove a ešte v niektorých ďalších dedinách.[18]

Ďalší z Czoborovcov Marek Czobor založil časť panstva viedenskému veriteľovi Matejovi Stegnerovi, ktorému v roku 1726 pripadla súdnou cestou. Ten prepustil časť týchto majetkov, medzi nimi i Lopašov, v roku 1730 skalickým jezutom. [19] Lopašov mal v tom čase 7 poddanských a 11 želiarskych domácností.

František Štefan Lotrinský, manžel Márie Terézie, vyplatil veriteľov, ktorí sužovali Jozefa Czobora. Umožnil mu dožiť primerane k svojmu šľachtickému stavu tým, že mu platil doživotnú rentu, za čo získal holíčsko-šaštínske panstvo pre c.k. rodinu. V roku 1752 bolo v Lopašove 35 rodín, v roku 1787 44 rodín a 267 obyvateľov, v roku 1828 sa v obci nachádzalo 31 domov a 227 obyvateľov.

V roku 1865 bola uskutočnená komasácia lopašovského chotára. Losovanie sa uskutočnilo 9. apríla 1866 a zúčastnili sa ho títo obyvatelia: Martin Hurban, Michal Starych, Anna Bederková, vdova, Martin Starych, Jozef Malatinský, Michal Podešva, Michal Hurban-Fiala, Jozef Bederka, Ján Hojsík, Jozef Bederka-Buczni, Pavel Bederka-Baranek, Anton Starych, Ján Malatinský-Horný, Ján Bederka-u Holého, Jozef Filuš-Banďura, Martin Štepanovský, Ján Perička, Pavel Hurban, Martin Bederka, Ján Bederka-Buczni, Anton Bederka, Ján Bederka-Szmeta, Ján Malatinský-Dolný, Martin Hurban, Jozef Hurban-po Jozefo, Martin Starych, Štefan Bederka-Dudík, Michal Bederka-Dudík, Martin Bederka, Matúš Zuchna, Zuzana Filušová, vdova, Jozef Starych-Nápadný, Juraj Hurban-Fiala.

Do tejto komasácie neboli zaradené hony: 1. osada Lopašov, 2. Zelnice, Nová Hora, 3. Stará Hora, 4. Hajské vinohrady, 5. Wiwozné Lúky, 6. Kuntove Lúky, 7. Dolné Lúky, 8. Zelnice nad majerom, 9. Kopanice v Lázku, 10. Záhradky.[20]

Poznámky:

1. Magyar törtenelmi emlékek X., s. 175. existenciu listiny overil v roku 1997 v Archíve Bratislavskej kapituly v NA SR PhDr. Ján Lukačka, pracovník SAV.
2. I. Czoborovské písomnosti. In: Národný archív SR v Bratislave, Fond Habsburg.
3. Šátek,J.: Holíčsko-šaštínske panstvo. Rukopis. In:ŠOKA Skalica, fond XVII. Pozostalosti, Písomná pozostalosť Dr. Jozefa Šátka, s. 44.
4. Tamtiež, s. 359.
5. Tamtiež, s. 77.
6. Tamtiež, s. 81.
7. Tamtiež, s. 380.
8. Tamtiež, s. 95.
9. Tamtiež, s. 137.
10. Tamtiež, s. 310.
11. Tamtiež, s. 458.
12. I. Czoborovské písomnosti. ...
13. Šátek,J.: Holíčsko-šaštínske ...s.480.
14. Tamtiež, s.179.
15. Matrika r.k. fary v Radošovciach. In.: ŠOBA Bratislava, fond Matriky.
16. Tamtiež.
17. Tamtiež.
18. Šátek,J.: Holíčsko-šaštínske ... s. 226.
19. Tamtiež, s. 287.
20. Urbariáliá obce Lopašov. In: ŠOBA Bratislava, fond Urbariáliá.

Pečať obce Lopašov

Vladimír Petrovič

V listine - donácii na panstvo Holíč v roku 1392 je Lopašov vedený v jednom rade s ostatnými obcami panstva. Predpokladám, že práve obdobie, kedy sa Holíčske panstvo dostáva do rúk Stiborovcov, je obdobím, kedy sa formujú zárodky obecnej samosprávy. Kedy začala obecná samospráva v Lopašove používať vlastnú obecnú pečať, nevieme. Možno, že prvou pečaťou Lopašova je tá, ktorá je datovaná rokom 1601, možno predpokladať i existenciu staršej. My sa však držme známeho. A prvá známa pečať obce je na listine z 10. apríla 1769. Pečať má kruhopis: PECZET * DEDINI * LOPASSOWA 1601 a v pečatnom poli je postavený pluh s dvoma kolesami po stranách.[1] (obr.1)

Podľa J. Nováka je tento symbol pozoruhodný z viacerých hľadísk. *"Najzaujímavejšia je kompozícia tohto znaku. Kolmo postavený pluh a bočný pohľad naň nemá v našej heraldickej tvorbe obdoby. V tejto súvislosti púta našu pozornosť aj vek symbolu. Pečatidlo s týmto poľnohospodárskym motívom vzniklo už roku 1601 a používalo sa nepretržite do 19. storočia. Pečatidlo svojou jedinečnosťou si zaslúži obnovu. V 17. storočí týmto pečatidlom potvrdzovala svoje písomnosti i obec Oreské.*[2]

19. storočie znamenalo v oblasti obecnej sfragistickej praxe citeľnú zmenu. Po chaose v prvej polovici 19. storočia zákonné opatrenia z rokov 1871, 1876, 1898 a obmedzovanie obecnej samosprávy v novom štátoprávnom postavení Uhorska viedli k zavedeniu uniformných typárií s

Obr. 2

Obr.3

Obr. 4

maďarským kruhopisom. Obce sa delia na veľké a malé. Sú zaradené do slúžnovských okresov a obecné zastupiteľstvá na čele s richtárom podliehajú slúžnemu.

Koncom 19. storočia vzniká na základe zákona z roku 1898 Krajinská komisia pre kmeňovú knihu obcí, ktorá začala zjednocovať typáriá.[3] Z tohto obdobia sú známe tri pečate Lopašova. Pravdepodobne z týchto troch najstaršia (obr.2) má kruhopis: NYITRA MEGYE KÖZSEG a v strede pečate je názov obce LOPASSÓ (kruhopis: Nitrianska župa, obec, stred Lopašov). Nachádza sa na listine z roku 1887.[4] Jej priemer je 3,2 cm.

Druhou pečaťou (obr.3) z tohto obdobia je pečať na listine z roku 1907 s kruhopisom: NYITRA VÁRMEGYE * SZÁKOLCZAI JÁRÁS *, v strede pečate je názov obce LOPASSÓ KISKÖZSÉG (Nitrianska župa * okres Skalica, stred Lopašov malá obec).[5] Tretia pečať, tak ako predchádzajúca s priemerom 3,4 cm (obr.4), je na listine z roku 1917 a je pravdepodobne dielom kovorytca Ignáca Felsenfelda. Od predchádzajúcich dvoch sa líši najmä tým, že je na nej Lopašov odlíšený od Dolného Lopašova ležiaceho pri Chtelnici prívlastkom "horný". Pečať má kruhopis: NYITRA VÁRMEGYE * 1910 *, v strede je názov FELSÖLOPASSÓ KÖZSÉG (Nitrianska župa * 1910 *, v strede Horný Lopašov, obec).[6]

Samozrejme, že po vzniku Česko-Slovenska prišlo k výmene pečatí. Keďže sa

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

výmena robila centrálne, nevrátila sa obec k pôvodnej obecnej pečati. V celom priebehu existencie prvej Česko-Slovenskej republiky sa používali tri odlišné pečiatky, ktoré sa odlišujú okrem veľkosti (3,5 cm, 3,6 cm, 3 cm) len tým, že pri reorganizácii štátnej správy prišlo v prvom prípade k zmene župy (1923),(obr.5 a 6)[7] a v druhom prípade k vytvoreniu krajinského zriadenia(1927), čo sa odrazilo aj v kruhopise. (obr.7)[8] Po vzniku Slovenského štátu v roku 1939 prišlo i k

reorganizácii štátnej správy. Lopašov počas jeho trvania používal dve pečiatky, a to do roku 1941 pečiatku (obr.8) s kruhopisom: OBEC LOPAŠOV OKRES HOLIČ ŽUPA BRATISLAVSKÁ, v strede so štátnym znakom[9] a od roku 1941

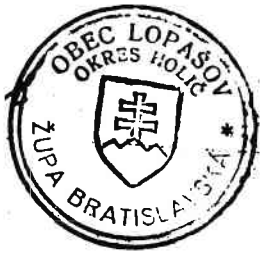

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

pečiatku (obr.9) s kruhopisom: OBEC LOPAŠOV ŽUPA BRATISLAVSKÁ.[10] Obe mali priemer 3,3 cm.

Zmeny, ktoré nastali po druhej svetovej vojne, vznik národných výborov, sa odrazili i v obecnej heraldike. Obec Lopašov používala pečiatku (obr.10) s kruhopisom: MIESTNY NÁRODNÝ VÝBOR * okres Skalica, s názvom obce v strede.[11] Priemer pečiatky bol 3,5 cm.

Až politicko-ekonomické zmeny po roku 1989 umožnili obciam vrátiť sa k pôvodnej historickej obecnej sfragistike. A tak sa na svetlo dejín vracia znak obce - kolmo postavený pluh s dvoma kolesami - ktorý v roku 2001 oslávi štyristoročnicu.

Poznámky:

1. Urbariáliá obce Lopašov. In: ŠOBA Bratislava, fond Urbariáliá.
2. Novák,J.: Slovenské mestské a obecné erby. Martin 1972, s. 238-239.
3. Tamtiež, s. 73.
4. Obvodný notársky úrad Radošovce. In: ŠOKA Skalica.
5. Tamtiež.
6. Tamtiež.
7. Tamtiež.
8. Tamtiež.
9. Tamtiež.
10. Tamtiež
11. Tamtiež

Starostovia obce, vládni komisári a predsedovia MNV:

1865 - Jozef Malatinský
1868 - Antal Starych
- Mikula - Hodina
1887 - 1890 - Antal Starych
1905 - Antal Mikula
1907-1917 - Antal Perička
1914 - Jozef Mikula
1924-1927 - Rochus Bederka
1928-1938 - Tomáš Bederka
1938-1940 - Gustáv Zimka
1941-1944 - Anton Halaš-vládny komisár
1944 - Štefan Starych - starosta
1945-Rochus Bederka - predseda MNV
1947 - Martin Praskač
? - 1951 - Celestín Bederka
1951 - Vendelín Zimka
1952 -1955 Ján Balážik
1955 - Imrich Pecha
1956 - Bohumil Bederka
? - Ignác Zimka
? - Ľudovít Perička
? - Ján Butaš
? - Severín Herceg
1989 - Jozef Jakubec
1990 - 1994 - Jozef Bederka

Členovia obecného zastupiteľstva v roku 1928: Tomáš Bederka - starosta, Blažej Bederka, Ján Bederka, Dominik Hurban, Rochus Bederka, Anton Mikula, Blažej Hurban, Štefan Bederka, Štefan Malatinský, Pavel Jakubec, Ján Hurban, Augustín Zimka.

Pôrodnou babou bola Katarína Mášiková a zvonárom Michal Malatinský.

Hospodárstvo obce Lopašov

Mária Zajíčková

Do vykonania komasácie v roku 1866 nebola pôda patriaca k dominikálu /cisárskej rodine/ a k rustikálu /sedliakom/ zjednotená a oddelená. Po vyjasnení vlastníckych vzťahov sa pôda zjednotila do lánov a približne 150 ha zbytkovej pôdy pripadlo cisárskym majetkom. Habsburgovci dali svoje pozemky v Lopašove ako súčasť majera v Kobylanoch do prenájmu nájomcom - veľkostatkárom /kronika spomína nájomcu Kellera z Hodonína/.

Majerské hospodárstvo.

Správca majera s manželkou "pantáta a panimáma" sídlili v Kobylanoch, pričom správou majera v Lopašove bol poverený hospodár, ktorý zamestnával bezzemkov z obce a okolia, ale aj ženy a deti.

V roku 1902 prizvaní talianski majstri vykonali melioračné práce v chotárnej časti *Huboké štoki,* odvodnili močariská a vybudovali vodnú nádrž na napájanie oviec, do ktorej zviedli vodu s Chrápača. V hornej časti obce, nazývanej dodnes *Majír,* stáli obytné a hospodárske budovy /maštale, stodoly/.

Časť pôdy na Chrápači prenajímal veľkostatok obci Lopašov za 50 zl. ročne, no v roku 1912 - 13 požadoval správca už 60 zl. Medzi správcom a vtedajším richtárom Jozefom Mikulom došlo k nezhodám, a tak dala správa majera vysadiť na Chrápači borovicový porast. Práce riadil vtedajší hospodár na majeri Ján Jakubec.

Chov oviec súvisel s pasienkovým a lúčnym hospodárstvom, no veľkostatok využíval vhodné pôdy aj na pestovanie obilia. Pri týchto prácach využíval ako ťažné zvieratá kone, ktorých chov bol sústredený v Kobylanoch. V čase snehových kalamít, keď záveje znemožňovali prístup do dediny, veľkostatok zabezpečoval jeho prehŕňanie dreveným pluhom s konským záprahom. Už na začiatku 20. storočia sa na majeri objavili prvé parné mláťačky - domfy.

Po ukončení žatevných prác poriadala správa majera v Kobylanoch dožinky, ktorých sa zúčastňovali aj robotníci z Lopašova.

Po rozpade Rakúsko-Uhorska v roku 1918 zoštátnením cisárskych majetkov bol majer v Lopašove pričlenený k Štátnemu majetku so sídlom v Holíči, ktorý obohatil pôvodný hospodársky program veľkostatku. V roku 1930 vysadili ŠM na úpätí Chrápača a pri poľných cestách až po *Huboké štoki* ušľachtilé ovocné stromy /ešte po roku 1945 rodilo popri cestách asi 750 čerešní a na

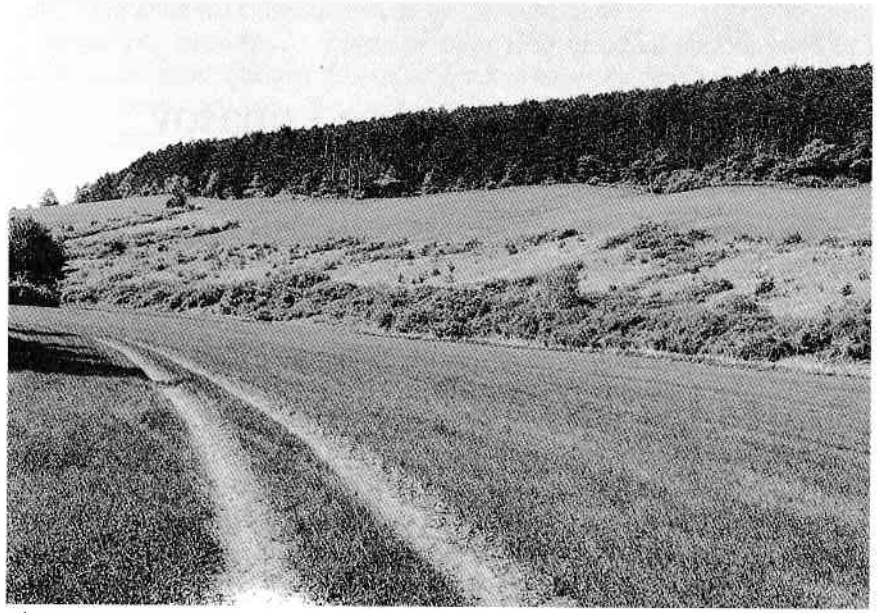

Bor na Chrápači. Foto: J. Pardubský

Chrápači 1000 čerešní a orechov/ a začiatkom 40. rokov na juhozápadnom svahu Chrápača založili vinice. Práce na majeri počas trvania ŠM /1918 - 1957/ riadili postupne títo hospodári: Kopálek, Iványk, Rojkovič, Hrbatý, Belanec a Haluza, chov oviec zabezpečoval bača František Entlich. V roku 1957 bol majer pričlenený k novovzniknutému JRD v Lopašove.

Roľnícke hospodárstva.

Pôvodne roľnícke obyvateľstvo Lopašova hospodárilo v chotárnych častiach: *Chmelince, Obecnice, Nové hori, Dzíui, Rúbanice - Konopnice, Ondrovčák, Pocescí, Huboké štoki, Podzíui, Nivki, Štvrté pole, Záhumenice, Pusté sadi, Hajské, Padzeuki, Zelnički, Háje, Úki, Barkovec, Kundovi, Bukovina, Mauí a Velkí uázek, Zahradi.*

Výmera pôdy patriacej k jednotlivým hospodárstvam sa odvodzovala od plošnej miery *okruch* /plocha obsiata 12 mericami obilia/, pričom na jedno hospodárstvo pripadalo štvrť až štyri okruchy pôdy, vrátane lúk, pasienkov a lesa.

Lopašovskí roľníci tradične pestovali obilniny /pšenica, jačmeň, raž, ovos/, strukoviny /fazuľa, bôb, šošovica/ a okopaniny /zemiaky, kukurica - turecké žito/. Vývoj a ochranu poľnohospodárskych plodín zabezpečovali roľníci nielen dodržiavaním agrotechnických termínov a postupov, ale počas najkritickejšej fázy vegetačného obdobia jednak cirkvou inštitucionalizovanými prostriedkami

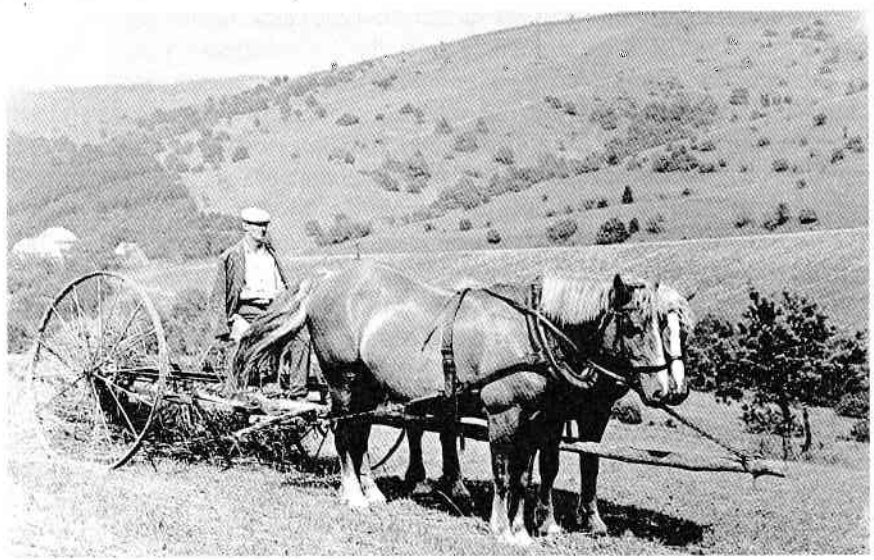

Roľník Felix Mášik v lopašovskom chotári.

/svätenie obilnín na Marka, Krížové dni/, jednak prostriedkami ľudovej mágie, ktorá bola súčasťou jarných zvykov /nosenie létečka, stavanie májov/.

Na sezónne práce pri zbere obilnín - žatvu si najímali z obce alebo z oblasti Búrov "za desátú kúpku" výžinkárov, ktorých po žatve pohostili /oldomáš/ a na vozoch im výžinok odvážali domov.

Kukuricu na jeseň olámali a pozvážali do dvorov, kde ju formou susedskej výpomoci čistili /drhli/ a po štyroch klasoch pozväzovanú do viazaníc vešali na povale na hambálky. Hlavne pre mládež bola táto pracovná príležitosť aj spoločenskou príležitosťou na zoznamovanie a odprevádzanie.

Konope, používané na výrobu plátna, tradične pestovali v časti chotára *Rúbanice, Chmelince, a Huboké štoki.* V medzivojnovom období upadlo, no počas 2. svetovej vojny sa pre nedostatok a vysoké ceny textilu znovu rozšírilo a udržalo sa až do roku 1957. Výroba konopných vláken bola od počiatku až po pradenie záležitosťou žien, no plátno dávali tkať tkáčovi priamo v Lopašove /tkáči- Peché/ alebo do Sobotišťa. Lepšie pôdy v časti *Chmelince, Rúbanice a Záhumenice* využívali na pestovanie zeleniny, zvlášť mrkvy, kapusty a uhoriek, ktorej odbyt pomáhal vyrovnávať straty v prípade neúrody obilnín.

Ovocné stromy - slivky, hrušky, jablone pestovali na jednotlivých hospodárstvach len v dvoroch okolo stodôl, ovocie sušili, zo sliviek varili lekvár, alebo ich spracovávali na destilát.

Súčasťou tradičného poľnohospodárstva bol aj chov hospodárskych zvierat. Ešte na prelome 19. a 20. storočia je doložené aj kolektívne pasenie oviec a hovädzieho dobytka, dokonca aj pasenie ošípaných v bukových lesoch, na ktoré obec najímala pastierov.

Na jedno hospodárstvo pripadalo 5 až 10 oviec, ktoré pásol pastier na obecných lúkach v časti *Mauí a Velkí uázek, Háje,* ako aj na pasienkoch prenajatých od veľkostatku na Chrápači. Kronika spomína pastiera Múčku. "*Je to predok dnešných Múčkov v Rybkách. Starý Múčka pravidelne na Veľký piatok rezávali baranov. Keďže nemal na to potrebných nástrojov, pomáhal si vlastnými zubami. Mimo starého Múčku bol ešte jeden pastier, ktorý pásol hovädzí dobytok a ošípané. Vždy ráno vytrubovali pastieri, obyčajne kravskí, na trúbach zhotovených z čerešňovej kôry a statky hnali z domov.*" /s.57/ Dobytok pásli v chotárnej časti *Háje* až za *Hanzlúfku.* Za službu dostávali od obce oblečenie a obuv a od jednotlivých hospodárov chlieb. Pred Vianocami počas adventu "*práskali bičmi*" po dedine a pri obchôdzke hospodárstiev na Vianoce dostávali sypné - slamienku obilnín alebo strukovín, víno, slaninu a koláče.

Už počas 1. svetovej vojny z dôvodu odchodu mužov na front a nedostatku krmiva hlavne deti pásli dobytok idividuálne. Zo spomienok Ernesta Bederku -

Trnku /1909/ na toto obdobie vyberáme: "*Biu ten bor visadzení, ten Chrapáč, biui také maué borički, tí statki išui na máselňáki do teho boru. Já sem došeu dom večer bez statkú. De sem ich mjeu hledat ? Mjeu sem sedem rokú. Tak starenka mi nedali jest. Matka biui v Americe a otec na vojne, biu sem u tej starenki, nedali mi večeru, tak sem spau na slámje zaritť, v jačmennej. Ale večer došui samé dom a tú slamenú strechu na tej maštaui do rána otrhaui.*" Urbárske pasienky boli rozdelené medzi jednotlivých hospodárov, časť z nich v nižších polohách rozorali, ostatné individuálne využívali ako lúky. Kravy chovali ustajnené "*na maštalách*", mlieko spracovávali na tvaroh a maslo a predávali ho v Hodoníne, Senici a Holíči. Kravy používali aj ako ťažné zvieratá, voly nechovali, v obci bolo striedavo len 5 až 6 párov koní.

Od začiatku 20. storočia zostal v obci len jeden obecný pastier, ktorý vykonával aj funkciu obecného sluhu - bubeníka */hajtmana/* a nočného strážcu. V tejto funkcii sa vystriedali Ján Pecha, Alexander Janúfka, Albert Mášik a naposledy Valentín Papp. Obecný pastier zabezpečoval chov obecných býkov, umiestnených *v pastírni.* Krmivo - obrok v miere 1 slamienka obilnín na hospodárstvo dodávali jednotliví roľníci, práce pri kosení, hrabaní a zvoze sena z obecných lúk organizoval volený obecný hospodár s obecným pastierom. Finančnú odmenu vyplácala pastierovi obec, jednotliví hospodári ešte formou zosypu počas vianočných sviatkov odmeňovali pastiera naturáliami. Pastier s dubovými *ohaňkami* navštevoval jednotlivé hospodárstva, pričom všade zavinšoval, hospodárovi odovzdal *ohaňku* /ňou sa *pomáckali statki* a odložila sa za rošt, aby sa ňou na jar mohol prvý krát vyhnať dobytok/ a na stôl položil "*špetku*" z každého druhu obilia. Hospodár odmenil pastiera slamienkou múky alebo strukovín a pohostil vínom a koláčmi.

Najviac hovädzieho dobytka až po 10 kusov a 4 kone chovali majitelia mlynov na Chvojnici, pretože jednak k mlynu patrili poľnosti, jednak mleli za obilie */mírku/.*

Poloha Lopašova v údolí Chvojnice na rozhraní myjavskej a záhorskej oblasti umožňovala obchodovať s koňmi a dobytkom. Viacerí priekupníci */handléri/* v obci skupovali na Myjave dobytok, ktorý potom dokŕmili a so ziskom predávali na dobytčích trhoch v Skalici, Holíči, Senici, Hodoníne.

Jednotlivé hospodárstva chovali aj prasnice a ošípané. Zakáľačky robili hlavne k Vianociam a fašiangom, pri tejto príležitosti usporadúvali pre rodinu hostinu - *karminu,* na ktorú prichádzali aj nepozvaní mládenci prestrojení za maškary. Deti roznášali po rodine, susedoch a známych výslužku a takouto formou sa obyvatelia vzájomne zásobovali počas celej zimy čerstvým mäsom a mäsovými výrobkami.

Doplnkom hospodárstva bol chov hydiny, hlavne sliepok a husí. Husi vyhá-

ňali na Chvojnicu a v lete ich deti pásli na strniskách. Vykŕmené kukuricou ich predávali hlavne v Hodoníne, Senici a Holíči. Perie párali kolektívne na páračkách, ktoré boli zároveň aj miestom stretávania a nahovárania sa mladých ľudí a končili sa pohostením */pint/*.

Lesné porasty na Malej hore v chotárnej časti *Bukovina* vlastnilo urbárske spoločenstvo. Pod vedením urbárskeho predsedu sa už na jeseň rizkami na stromoch vyznačili jednotlivé podiely - *láče /vylačovalo sa/*. Najneskôr do Jura si jednotliví hospodári drevo vyrúbali, hrubšie očistili a popílili, halúzie nasekali na dĺžku 80 cm a zviazali do snopcov - pirklí používaných do pecí, alebo na dĺžku 30 cm na *fašini*, používané do sporákov. Všetko drevo zviezli a pri dome poskladali siahovice, fašinami a pirklami poobkladali stodoly. Lopašovskí hospodári mali lesné podiely aj v chotári obce Chropov na *Kamenci* a v *Tlstej hore*. Úžitkové drevo na krovy, stodoly, chlievy kupovali od urbáru v *Kamenci* alebo v Sobotišti.

Družstevné hospodárstvo.

Prvé družstvo v Lopašove podľa kroniky založil učiteľ Alexander Palacka a jeho predsedom sa stal Anton Halaš. Predpokladáme, že išlo o družstvo súkromných vlastníkov zamerané na mliečne hospodárstvo. Zabezpečovalo hlavne odbyt mlieka a mliečnych výrobkov. Po vojne v roku 1948 zaznamenal kronikár neblahý dopad kontingentov na jednotlivé roľnícke hospodárstva. "*V tento rok zavádzajú sa*

Družstevné dožinky v šesťdesiatych rokoch. Uprostred mládeže predseda Bohumil Bederka.

dosiaľ nepoznané novoty. Pretože tento rok pri mlátení nebol žiadny dozor, určujú roľníkom odovzdať kontingent obilia, mäsa na zásobovanie bez ohľadu na to, koľko ľudí je v domácnosti, alebo koľko kto chová dobytka. Kontingenty sa určovali podľa toho, kto koľko ornej pôdy mal prihlásenej." Dôsledkom povojnového lístkového systému bol čierny obchod. Priekupníčky chodili obchodovať s poľnohospodárskymi produktami hlavne do Hodonína.

Menšinové roľnícke družstvo bolo založené v obci v roku 1955, väčšinové v roku 1957. V tom istom roku k JRD pričlenili aj lopašovský majer. Prvým predsedom bol Jozef Bederka-Jáger a účtovníkom Daniel Jakubec. Roľníkom ostali len vinohrady a záhrady. Kým opravili hospodárske budovy v Majeri, dobytok bol ustajnený u Richarda Mikulu, v mlyne u Jána Bederku, Alojza Bederku-Deusa, Vendelína Bederku-Gregoru a iných. V stodole Jozefa Hurbana a Tomáša Periču bola zriadená strojnotraktorová stanica, ktorá bola zrušená po požiari stodôl v roku 1960. V prvých rokoch družstevného hospodárenia využívali ešte aj ťažnú silu koní, pri orbe už aj traktory. Žatevné práce robili zväčša ešte ručne, iba na mlátenie používali dve mláťačky. Žatevné práce, tak ako na bývalom majeri, ukončili vždy dožinkovou slávnosťou. V 60. rokoch vybudovalo družstvo stajne pre dobytok a výkrmne ošípaných. Neskôr sa družstvo začalo špecializovať na výrobu mlieka a od roku 1963-4 najprv na chov nosníc a kureniec, po vybudovaní nádrže na vodu za mlynom za predsedníctva Bohumila Bederku na veľkochov husí.

V rámci integrácie bolo lopašovské družstvo v roku 1975 zlúčené s JRD Radošovce, ktoré z dôvodov rekultivácie pôdy dalo v roku 1979 vytrhať ovocné stromy vysadené kedysi štátnym majetkom pri poľných cestách a v ďalšej fáze v snahe získať pasienky pre ovce v roku 1987 v chotárnej časti *Padzeuki* vytrhalo stromy a kríky, zaviezlo výmole a jamy po bývalej ťažbe kameňa. Obyvatelia Lopašova neprijali tieto zásahy s pochopením, ale ako zbytočné škody na ovocinárstve a narušenie charakteristických prírodných celkov nad dedinou.

V súčasnosti poľnosti patriace k obci obhospodaruje JRD Radošovce, pričom členovia družstva a dôchodci hospodária záhumienkovým spôsobom. Na záhumienkoch pestujú predovšetkým kŕmnu repu, kukuricu a zemiaky. V oblasti chovu sa zameriavajú predovšetkým na chov ošípaných a hydiny. Ovocie a zeleninu pestujú v záhradách za domami.

Pramene:

Kronika obce Lopašov 1946. Obecný úrad Lopašov.
Zajíčková,M.: Výskum 1987, 1997. Záhorské múzeum Skalica.

Lopašovský kroj

Mária Zajíčková

Súčasťou šatníka mužov a žien strednej roľníckej vrstvy, ktorá bola nositeľom tradičného kroja, ale aj prijímateľom a tvorcom inovácií v ľudovom odievaní, bol pracovný, sviatočný a obradový odev.

Najviac obrazového a zbierkového materiálu sa vzťahuje k odevu sviatočnému, pričom v majetku rodín sa zachovalo najviac súčastí obradového odevu, keďže s väčšími - menšími prestávkami sa popri významných rodinných, cirkevných a spoločenských príležitostiach, ako sú svadby, primície novokňazov, Božie Telo, hody, výročia spolkov, používa dodnes a jeho aj nepoužívané súčasti sa chápu ako rodinné pamiatky.

Do sviatočného a obradového odevu mládencov a mužov sa počas vývoja premietli prvky historických vojenských uniforiem, a tak aj základom lopašovského mužského odevu sú pre mladých modré, pre starších čierne úzke súkenné nohavice v prednej časti stehien zdobené šnúrovými aplikáciami. V lete sa k nohaciam obliekala biela plátenná, doma šitá košeľa, v priekrčníku všitá do obojka uviazaného vpredu na šnúrky, s rukávmi zriasenými do manžiet, na ktorú sa obliekala hodvábna vesta /rajblík/, siahajúca do dvoch tretín hrude, vpredu srdcovito vykrojená, na okrajoch podšitá harasovou šnúrkou vystrihovanou na zúbky, s ozdobnými patkami a sklenými gombíkmi. Okolo krku a na hruď sa uviazala vyšívaná stuha. Odev dopĺňal čierny klobúk so širšou strechou a čižmy s opätkom s tvrdými sárami /tzv. nemecké boti/. V chladnejších dňoch sa na košeľu obliekal vatovaný súkenný kabátec s ozdobnými kovovými gombíkmi, zámožnejší hospodári nosili krátke kožuchy, starí muži biele súkenné haleny. Obradový odev mládencov a mladých mužov, ktorí boli na veľké sviatky najviac exponovaní, dopĺňala jednofarebná hodvábna tvarovaná šatka s vyväzovanými strapcami v pastelových farbách a symboly stavu či funkcie - perá, ktoré sa nosili za klobúkom. Mládenec mal pero s kosierkom, družba z rozmarínu a umelých kvetov a ženích pero v zelených farbách.

Po vytvorení Česko-Slovenskej republiky a zintenzívnení hospodárskych, obchodných a spoločenských kontaktov s Moravou cez Hodonín prenikla do mužského odevu biela plátenná košeľa so širokými rukávmi, zdobenými na dolnom okraji bielou dierkovanou a vystrihovanou výšivkou /štikovanie/, tvoriacou veľkoplošný rastlinný ornament.

Už v medzivojnovom období ako dôsledok produkcie textilného priemyslu, ale aj finančných možností obyvateľstva začína sa v mužskom odeve uplatňovať konfekcia. Pod vplyvom vojenských uniforiem vystriedali súkenné úzke nohavice v 40. rokoch rajtky, ku ktorým sa nosila konfekčná košeľa a sako s dvojradovým zapínaním a fazónou.

Po 2. svetovej vojne konfekcia úplne vytlačila tradičný kroj aj zo sviatočného šatníka a obradový kroj si mládenci a muži obliekali len na tzv. *hrubé svátki*, keď mal funkciu už len reprezentačno-dekoračnú.

Sviatočný odev dievok a žien má renesančný základ /sukňa, zástera, široké rukávce a živôtik so šnurovačkou/, ktorého línia a výzdoba je silne zbarokizovaná, pričom na obradovom odeve hlavne vo výzdobe nachádzame aj prvky rokoka.

Spodnú bielizeň tvoril konopný rubáš so sukňou vzadu a na bokoch bohato zriasenou, vpredu rovnou, všitou do po prsia siahajúceho pásu s oplečkom, ktoré ho držalo na ramenách. Naň sa obliekalo niekoľko tuho škrobených spodných sukieň z bieleho plátna s okrajom s bielym vyšívaním /*trúbelkové škrobeňice*/.

Anna Bederková v sviatočnom dievčenskom odeve v roku 1918.

Štefánia Poláková v ženskom sviatočnom odeve.

Na ne si dievka obliekala hodvábnu, žena súkennú /čaškú/ alebo zamatovú sukňu, ktorá siahala pod kolená. Do dvoch tretín odspodu bola sukňa kvôli výstuži podšitá organtínom a na spodnom okraji ukončená harasovou šnúrkou. Zdvojenie látky v spodnej partii a širší zámik v partii bokov vytvárali charakteristickú širokú zvonovitú líniu dolnej časti ženského odevu.

Na nedeľu a sviatok nosili dievky a mladé ženy plátenné rukávce zošité zo štyroch kusov plátna pomocou klinov v podpazuší, zriasené do priekrčníka ukončeného čipkovým */štikovaným/* nazberaným golierom */kráglíček/*, s rukávmi stiahnutými šnúrkou a ukončenými vyšívanou */štikovanou/* čipkou. Široké rukávce zviazané nad lakťami rozširovali postavu v hornej partii. Hodvábny živôtik /rajblík/ šitý do pása mal okolo okrajov širšiu jednofarebnú obrubu a na voľných plochách zadného a predného dielu bol vyšitý bavlnenými niťami s motívom kytíc s ružou uprostred technikou plného plochého stehu, pričom šnurovačka mala farbu obruby.

Rodina Gustáva Zimku.

Manželia v sviatočnom odeve, štyridsiate roky 20. storočia.

Odev dopĺňala zástera */fjertoch/* z čierneho glotu, naskladaná do faldov všitých do širšieho obojka a spevnených ešte 10 cm od pása dolu dvojkrížikovým stehom farebnými bavlnenými niťami. Horizontálny pásový kvetinový ornament /nezábudky, poľné ruže, podbele, konvalinky, listy/ vyšitý plným plochým a stonkovým stehom */forma/* bol umiestnený v tretine výšky od spodného okraja. Úzky zošnurovaný pás zdôrazňovala stuha uviazaná vzadu na uzol */suk/*.

Účes dievok i žien tvorili dva vrkoče */cupy/* spletené na koncoch šnúrkami a ovinuté okolo temena hlavy. Dievky si hlavu pokrývali hodvábnou šatkou, ktorá sa uväzovala pod hrdlom a proti zosúvaniu prichytila nad ušami na vrkočoch. Ženy si na účes upevňovali podložku z drôtu s vankúšikmi (*obálenku*)ako pomôcku na dosiahnutie ideálneho oválu hlavy. Na ňu si zakladali čepiec s tuho škrobenou paličkovanou čipkou vytvarovanou nad čelom do cípu */pípec/*, s čelenkou zdobenou rastlinným pásovým ornamentom vyšitým plným plochým a stonkovým stehom. Tylové dienko čepca bolo bielo vyšité gatrami a preťahovaním.

K odevu sa nosili čižmy na opätku s tvrdými sárami, zdobené na päte alebo aj na hornom okraji štepovaním alebo vykladaním. Dievky nosili v ruke alebo za pásom vyšívanú vreckovku */parádu/*.

Staršie ženy si namiesto rukávcov obliekali blúzky */šuhajki*, neskôr *komótki/* a v zime vatované priliehavé kacabajky so šosíkmi */šoškami/*, vychádzajúce z mestského odevu obdobia druhého rokoka. Hlavu s čepcom si ešte zavili do šatky uviazanej pod hrdlom.

Obradový odev dievok a žien bol zhotovený z drahšieho materiálu a vo výzdobe a doplnkoch badať jemnejšie rokokové prvky. Sukne a živôtiky dievok boli zhotovené z hodvábu pastelových farieb, ženy nosili sukne vlnené alebo zamatové. Na bavlnené rukávce si obliekali ešte rukávce vapérové alebo molové, ukončené taclami so širokou bielou dierkovanou a vystrihovanou výšivkou alebo paličkovanou čipkou. V zhode s rukávcami bola aj biela rovnako zdobená zástera a vapérová alebo tylová v centrálnom rohu bielo vyšívaná šatka. Vo výšivke na živôtiku dominovali zlatisté a striebristé nite, veľkoplošný ornament na čelenke čepca bol zhotovený šikmým stehom zlatistou a striebristou niťou */bakoňoví rajblík a čepec/*. Obradový odev svadobných družičiek */družiek/* dopĺňali venčeky z rozmarínu a umelých bielych kvetov a tzv. *angaláš* - pod hrdlom uviazaný golier zhotovený z bohato vyšívanej čipky a krajčírsky spracovanej stuhy ozdobenej korálkami. Ženský odev dopĺňala veľká hodvábna šatka s vyväzovanými strapcami, pod hrdlom pomocou papiera upravená do tvaru chomúta.

Obradový odev nevesty v zeleno-bielych farbách dopĺňala biela vapérová zástera s priečne štepovanými zámikmi a bohatý svadobný veniec z myrty a bielych umelých kvetov.

Ako sme už spomínali, v medzivojnovom období po rozšírení kontaktov s Moravou /pracovné príležitosti, obchod, púte.../ a zlepšení finančných pomerov rodín dochádza pod vplyvom moravského ľudového odevu k skráteniu sukní až nad kolená a ďalšiemu rozšíreniu celkovej línie ženského odevu, zdobeniu veľkými vyšívanými, neskôr maľovanými mašľami, ako aj k uplatňovaniu nových materiálov hlavne vo výzdobe - brokátov, konfekčných stúh a sklených korálok */ovsov/*, ktoré nahrádzajú výšivku na živôtiku a čepci */ovsovaný rajblík a čepec/*. Tento trend pokračoval aj po 2. svetovej vojne. V 50. rokoch rukávce vystriedali blúzky - *komótki* s rukávmi na ramenách zdvihnutými, zdobené na drieku zvislými štepovanými zámikmi. V 60. rokoch sa v zmysle strihu tradičného kroja z tesilových látok začali šiť na sviatok tzv. šaty, pozostávajúce zo sukne, blúzky a zástery z rovnakého materiálu v tej istej farebnosti, ktoré staršie ženy dopĺnené bledou šatkou a topánkami */partízki/* nosia dodnes.

V poslednom desaťročí obnovovania tradícií a využívania tradičných ľudových odevov pri rôznych slávnostných príležitostiach využili lopašovské ženy zachované súčasti krojov a skompletizovali ich novými na tradičný spôsob zhotovenými čiastkami, a tak dnes možno pri slávnostných príležitostiach aspoň časť mládeže vidieť v lopašovskom ľudovom obradovom kroji, ktorý spolu s krojom v iných obciach Chvojnickej doliny /Oreské, Chropov, Koválovec, Radošovce, Vieska, Dubovce, Popudinské Močidlany, Holíč/ tvorí jeden z krojových variantov ľudového odevu obyvateľov severnej časti Záhoria.

Pramene:
Zajíčková, M.: Výskum 1986, 1996. Záhorské múzeum Skalica.
Záhorské múzeum Skalica, Fond E.

Hudobné tradície v Lopašove

Peter Michalovič

Hudobné tradície v Lopašove boli z historického a vývojového hľadiska determinované faktormi, ktoré môžeme označiť za typické pre celú Chvojnickú dolinu a napokon aj pre dedinské prostredie v záhorskom regióne. Špecifické znaky hudobnej kultúry potom nachádzame vo väčších mestách, v prípade Lopašova sú to najmä Skalica a Senica, ktoré kultúrne vplývali na okolité obce. Niektoré charakteristické znaky môžeme na základe porovnávacieho výskumu sledovať aj v malých obciach, akou je práve Lopašov. Zásadné zmeny v nástrojovom obsadení

miestnych hudieb, lepšie povedané muzikantov - jednotlivcov sa udiali v medzivojnovom a najmä povojnovom období, teda v druhej polovici 40. rokov tohto storočia. Dovtedy totiž z dôvodu obmedzených komunikačných dispozícií jednotlivých obcí sledujeme v nich istú hudobno - kultúrnu autonómnosť a s tým spojenú prostú dedinskú hudobnú obrazotvornosť. Znamená to, že obec si viac - menej vystačí sama, z vlastných zdrojov. V Lopašove na svadbách a zábavách tiež hrávali len samotní miestni heligonkári, napr. Anton Halaš (nar. 1895), gajdoši sa v tomto období na Záhorí objavovali len zriedkavo, ako potulní hráči v okolitých dedinách. V Lopašove hrával okolo roku 1915 gajdoš Múčka z Rybiek. Približne v roku 1937 sa utvorila v Lopašove trojčlenná kapela so zaujímavým nástrojovým obsadením, ktorá pôsobila asi 6 rokov. Hrali v nej Anton Halaš - heligónka, hral aj na husle, Ignác Zimka - husle a Felix Mášik - bubon, všetci pochádzali z Lopašova. Podľa jednotlivých nástrojov môžeme usúdiť, že kapela mala najmä rytmický výraz. Bola veľmi obľúbená nielen doma v obci, ale aj na okolí (Senica, Jablonica, Cerová, Lieskové, Prievaly), do roka odohrali vyše 40 svadieb.

Jednou z hlavných zmien týkajúcich sa nástrojového obsadenia hudieb koncom 40- tych rokov na viacerých dedinách je rošírenie dychových nástrojov (najmä saxofónov a trubiek) a nahradenie heligónky harmonikou, tzv. *pijánofkou.*

Lopašovskí muzikanti na svadbe v roku 1938. Ignác Zimka /husle/, Felix Mášik /bubon/ a Anton Halaš /harmonika/.

Hudba z Lopašova, sprava: Ľudovít Halaš /harmonika/, Felix Mášik /bubon/, Ján Praskač /trúbka/, Bohumil Bederka /trombón/ a Michal Jankovič z Rohova /saxofón/.

Procesia na Božie Telo v Lopašove v 30. rokoch.

Taktiež sa tvoria väčšie zoskupenia a muzikanti z kapiel najmä na malých dedinách pochádzajú z viacerých okolitých dedín.

Pravdepodobne najstarší žijúci muzikant v Lopašove, bubeník Felix Mášik (nar. v roku 1910) prežil viaceré muzikantské generácie a hral vo viacerých kapelách aktívne až do svojich 63 rokov. Najlepšia zostava kapely, v ktorej hrali až 15 rokov, je podľa F. Máška: Palo Harnoš (harmonika) a Jan Ravas (trombón) z Rybiek, Miloš Vach (saxofón) a Milan Hlavička (trúbka) z Koválova, Michal Jankovič (saxofón) z Rohova a Felix Mášik (bubon) z Lopašova. Hrali väčšinou z nôt, ktoré im do štvorhlasu rozpisoval známy upravovateľ a notopisec Synek z Hodonína. Toto rozpisovanie nôt na objednávku viedlo nutne k unifikovaniu repertoáru na Záhorí, najmä čo sa týka tanečných kapiel, tzv. *džezov* a tiež u dychových hudieb. F. Mášik si spomína z repertoáru na valčík, polku, sotišku, špacírpolku (*Okolo seče)* a čardáš. Kapela veľmi často hrávala v Chvojnici a Vrbovciach, pretože M. Jankovič, saxofónista, pochádzal z neďalekého Javorca a dobre poznal tamojšie rodiny. Na kopaniciach bývalo vraj veľmi veselo a ťažko sa odtiaľ vracalo naspäť. Svadby trvali tri dni, od soboty do utorka rána. Jedny fašiangy, podľa spomienok F. Máška, odišli hrať v sobotu a prišli až vo štvrtok: v sobotu hrali v Lopašove svadbu, v nedeľu hasiči poriadali v Chropove fašiangovú zábavu, v pondelok a utorok chodili s fašiankármi po dedine, nasledovala zábava na Popolcovú stredu a nakoniec na kopaniciach ešte "záver" až do štvrtka.

Ľudovít Halaš (nar. v roku 1922), syn muzikanta a ľudového výtvarníka Antona Halaša (maľoval napríklad aj kulisy k divadlám), hrával ako 15 až 20-ročný na heligónke v Lopašove a blízkom okolí, napr. v Dubovciach a Popudinách. Približne v roku 1962 začal hrávať s väčšou kapelou. Vyše 3 rokov hrával v zostave: Ján Praskač (trúbka), Michal Jankovič (saxofón), Bohumil Bederka (trombón), Ľudovít Halaš (harmonika) a Felix Mášik (bubon). Hrávali tiež valčíky, polky, tangá, čardáše a sotišky.

Z príležitostí, pri ktorých bola bežná hudba, sme už spomenuli svadby a zábavy. Na *fašank* nechodili chlapci v pondelok a utorok so zvláštnym fašiangovým tancom, ale iba v krojoch po jednotlivých domoch od č.1 alebo od domu richtára po posledné číslo vytancovali ženy a dievčence. Lepšia nálada bývala vtedy, keď prišli pozdraviť Lopašovanov aj fašiangovníci z Oreského. Pri stavaní mája hrala tiež menšia hudba, "vitúkli sa po celej dzedziňe májki - hauze hrabové", spomína Ľ. Halaš a veľká hudba hrala až v nedeľu. Majáles a iné zábavy sa poriadali aj v prírode, napr. *Pod bukovinú, Pod mléčňicú*, za zlého počasia v škole. Hody

a hodová zábava býva v Lopašove okolo 20. októbra na sv. Vendelína. Na Božie Telo, keďže procesie sa konali naraz, bol problém s väčšími kapelami, ktoré nesmeli chýbať pri procesiách. Keď boli hudby z Radošoviec, Viesky a Mokrého Hája už obsadené, hrala v Lopašove aj dychová hudba zo Sudoměřic. Na Mikuláša chodila mládež v rôznych maskách a robili po dedine hurhaj, tento zvyk sa udržal ešte aj v povojnových rokoch. Spravidla na dva až tri dni chodili do Lopašova nacvičovať pašie františkáni zo Skalice. Približne 10-členný zbor tvorili obyvatelia z Lopašova a medzi nimi samozrejme aj miestni muzikanti.

O tradičnej hudbe sa dozvedáme niektoré informácie aj z obecnej kroniky. Emil Polák, miestny učiteľ, píše na str. 55 - 56: "Nebývalo v Lopašove len smutno, ale aj veselo. Doba veselosti bývala doba fašiangová. Začalo sa to na sv. Blažeja, kedy školáci a výrostkovia chodili dom od domu po dedine s natrčeným rožňom a spievali: *A ten sv. Blažej vjedzeu, že slaninu údau s chlebem, on to zanechau, by si každý žák vypýtau.* V každom dome im nastrčili na rožeň kúsok slaniny,..., vytancovali všetky osoby ženského pohlavia a návšteva bola odbavená. Blažejská slávnosť, to bola v prvom rade školská slávnosť, ale také ukončenie fašiangov to už hej, to hýbalo aj starým aj mladým. Na hornom konci blizo obecnej pastierne je hostinec... Vojdeme do úzkeho dvora, zo dvora do tmavého pitvora a z pitvora do miestnosti, v ktorej sa tancuje. Je to miestnosť rozmerov 4 x 5 metra, nízka s čiernou drevenou povalou, na miesto dlážky ubitá zem... V jednom kúte miestnosti je výčap, ktorý pozostáva zo stola a na stole sú baňaté skleničky s úzkymi hrdlami. Do týchto skleničiek červený, rozohriatý hostinský s čiernymi fúzami ako smola nalieva bielu ohnivú vodku. V náprotivnom kúte na stoličke sedí starý Múčka a nafukuje gajdy. Gajdy jačia, kvília, časť mládencov a diev plieska dlaňami do taktu tým, ktorí režú ohnivý čardáš v kole. Tlapkaním dopomáhajú aj staršie ženy a nevesty, ktoré nesmú chýbať na muzike... Ale Múčka je predsa slabý muzikant. Je dobrý obecný pastier oviec, ale na muziku nestačí. V pondelok a v utorok už hrajú v Lopašove muzikanti z Kopanic. To už sú muzikanti 4 husle, 1 basa, 1 bubon. To je muzika. Prímaš sa vykrúca, jeho husličky výskajú, tichúčko šepocú, búria sa, kontráš ho nasleduje, basa dudre, bubon hrmoce - je to fašiang, čas radosti, čas zapomenutia".

Hudobným folklórom Lopašova sa zaoberal Jozef Bederka, rodák z tejto obce, muzikant, v diplomovej práci (Ľudové piesne z Lopašova pri Holíči, Trnava, 1974), kde uvádza z vlastného výskumu 54 ľudových piesní - niektoré z nich uverejňujeme aj v našej práci. Mária Pukančíková a Konštantín Palkovič sa zasa zaoberali tradičným detským folklórom v práci Z detského folklóru v Lopašove, ktorú vydalo Záhorské múzeum Skalica.

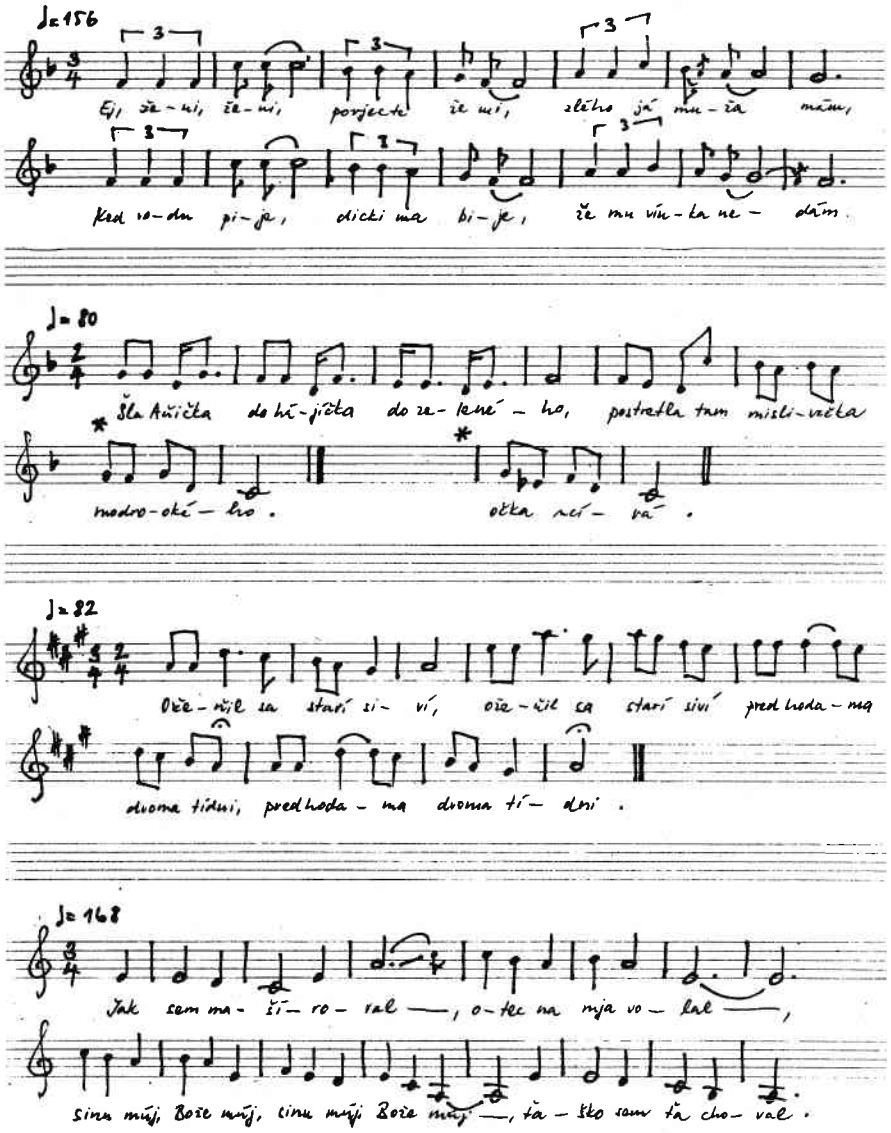

Škola

Mária Zajíčková

Podľa najstarších spomienok, zachytených v Kronike obce Lopašov, pred zriadením prvej školy vyučovali lopašovských chlapcov vyslúžilí vojaci, hájnici Jagoš a Zámočník v súkromnom dome u Babalu za odmenu 1 peceň chleba a funt slaniny od žiaka za zimu.

Pozemok na postavenie prvej školskej budovy /neskôr Hurbanov hostinec/ uvoľnil veľkostatok a školu v roku 1845 zriadila cirkev ako rímsko-katolícku /Lopašov prináležal k farnosti Radošovce/. V roku 1906 je doložené pôsobenie učiteľky Bernardíny Kapsovej, v roku 1907 Karoly Volanskej.

Novú školskú budovu /dnes MŠ/ v hodnote 14 tisíc korún dala staviteľovi S. Procházkovi zo Skalice postaviť v roku 1914 obec pod vedením richtára Jozefa Mikulu. V medzivojnovom období sa nám podarilo zachytiť len mená niektorých učiteľov /p.uč.Török, p.uč. Machálová, Rusinová, Tomšová/. Lopašovský učiteľ nevykonával funkciu rechtora, tento na cirkevné obrady prichádzal s kňazom zo sídla farnosti - Radošoviec. V celom spomínanom období od založenia školy učiteľ a rechtor okrem finančnej odmeny dostávali od jednotlivých hospodárov naturálie, ktoré formou obchôdzky s oblátkami vyberali pre nich na Vianoce žiaci. Učiteľ a rechtor napiekli oblátky, žiaci pri ich roznášaní v každom dome zavinšovali, za čo dostávali malú finančnú odmenu a pre učiteľa mak, fazuľu a vajíčka.

Počas 2. svetovej vojny pôsobil v Lopašove učiteľ Alexander Palacka. Pri prechode frontu bola škola obsadená najprv nemeckými, potom ruskými vojakmi a škoda na jej zariadení po prechode frontu činila 18 883 korún. Vyučovanie sa obnovilo 22. mája 1945.

V rokoch 1951-58 pôsobil ako riaditeľ školy Emil Polák, ktorý dal zviesť zo štátneho majetku do školy vodu, aby tak zlepšil v škole hygienu. V tomto období vyučovala s ním aj p.uč. Blanáriková. V roku 1959 nastúpili učiteľky Malíková a Jurkovičová a od roku 1961 Pavol Gergel. Po pričlenení lopašovských žiakov do plnoorganizovanej ZŠ v Radošovciach v roku 1977 bola škola v Lopašove zrušená a v roku 1983 v školskej budove obec zriadila za pomoci štátnych orgánov materskú školu, ktorá tu pôsobí dodnes.

Za takmer 150 ročného pôsobenia bola škola v Lopašove jedinou inštitucionalizovanou výchovnovzdelávacou a kultúrnou ustanovizňou, prostredníctvom ktorej sa v obci šírili aj časopisy a knihy.

Je chvályhodné, že lopašovskí učitelia sa okrem svojich povinností venovali aj osvetovej a kultúrnej činnosti, pričom v nemalej miere využívali aj prvky domá-

Školské deti s p.uč.Machálovou, rok 1932.

cej kultúrnej tradície. Viacero z nich postupne od roku 1946 pokračovalo v písaní obecnej kroniky.

Po skončení 1. svetovej vojny začal učiteľ Török nacvičovať divadlo. Už v roku 1920 uviedli lopšovskí ochotníci v miestnej škole prvú hru Keď lipa zakvitne. Kulisy namaľoval výtvarne a muzikálne nadaný Anton Halaš. Medzi prvých ochotníkov patrili: Gregor a Anton Jakubec, Martina a Júlia Bederkové, Michal Bederka, Amália Peričková, Apolónia Janúvková a ďalší. Ochotnícky režisér Celestín Bederka, ktorý vyšiel z tejto generácie, nacvičoval neskôr každoročne s lopašovskou mládežou aspoň jednu divadelnú hru ročne.

Okresný inšpektor J. Obetko koncom 20. rokov sprostredkoval lopašovským učiteľom profesorov skalického gymnázia, ktorí pre občanov poriadali prednášky.

V rokoch 1930-32 miestna učiteľka vychádzajúc z tradičných blažejských obchôdzok, známych v iných regiónoch, a z domácej tradície fašiangových obchôdzok nacvičila so žiakmi tzv. blažejácie. Žiaci obchádzali domácnosti s drevenými šabľami a vinšom, vyzývajúcim rodičov zapísať deti do školy /v tomto čase sa konal totiž zápis/ a podporiť školu a žiakov. Domáci ich obdarovali potravinami /slanina, vajíčka, pečivo/, ktoré potom slúžili ako pohostenie na školskej slávnosti.

V období Slovenského štátu učiteľ Alexander Palacka poriadal školské besiedky, v programe ktorých využíval folklórne tradície obce.

Učiteľ Emil Polák z Rybiek viedol v 50. rokoch obecnú kroniku, pričom sa mu zaujímavým rozprávačským spôsobom podarilo zachytiť spomienky vtedy najstarších občanov, vytrácajúce sa tradície a súčasný život v dedine.

V Lopašove veľmi obľúbený učiteľ Pavol Gergel v 60. rokoch nacvičoval so žiakmi folklórne programy, pričom čerpal z domácej tanečnej a hudobnej tradície, premietal filmy, robil fotografickú dokumentáciu života v obci a relácie do miestneho rozhlasu.

Po zrušení základnej školy v Lopašove pokračovali v tomto úsilí učiteľky materskej školy za pomoci miestnej organizácie zväzu žien a združenia rodičov a priateľov školy. Od roku 1986 začali poriadať detský karneval a naň nadväzujúci krojovaný ples dospelých. Pri príležitosti 5. výročia založenia MŠ 9. januára 1988 usporiadali krojovaný ples aj pre deti. Tieto podujatia mali u obyvateľov veľmi dobrý ohlas a fašiangové krojované plesy detí majú v Lopašove dnes už takmer desaťročnú tradíciu.

Pramene a literatúra:

Kronika obce Lopašov 1946. Obecný úrad Lopašov.
Schématizmus učiteľstva národných škôl na Slovensku. Praha 1930.
Zajíčková, M.: Výskum 1997. Záhorské múzeum Skalica.

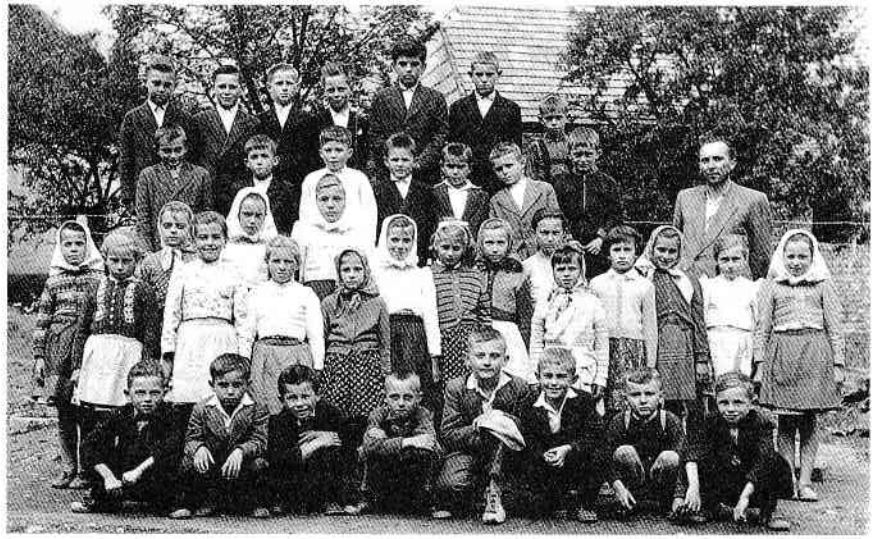

Žiaci s p. učiteľom a kronikárom obce Emilom Polákom, päťdesiate roky 20. storočia.

Kronika obce Lopašov

Jedným z dôležitých prameňov, ktoré objasňujú históriu Lopašova, je obecn kronika založená v roku 1946. Nevieme však, kto ju začal písať, pravdepodobn niektorá miestna učiteľka. Známymi zapisovateľmi sú Emil Polák, učiteľ Lopašove a rodák zo susedného Rohova. Ten pôsobil ako kronikár do roku 195 Až o celé desaťročie neskôr doplnil kroniku o nové poznatky Pavol Hurban, vt dajší študent SVŠ Skalica. Čerpal aj z Habánskej kroniky a z malej kroniky d Mateja Héska, rodáka z Kútov, ktorý pôsobil ako kňaz aj v Lopašove. Posledný zapisovateľom do kroniky bol Jozef Bederka.

Prímená v Lopašove

Lopašov je obec, ktorú v prevažnej časti obývajú Bederkovci. Toho času je v ob 63 čísiel a z toho 22 čísiel Bederkovcov. V menšom množstve sa vyskytujú men Hurban, Mikula, Zimka, Mášik, Filuš, Starych, Jakubec. Toto sú vlastne najdôlež tejšie mená. Ešte v Lopašove existujú mená: Perička, Polák, Janúvka, Valent Jamriška, Balážik, Praskač, Kubinský, Malatinský, Papp, Vávra. Toto sú už vo vä šine prisťahovalci. Keďže je toľko podobných mien v Lopašove, tak ťažko by sa bo na niekoho dopýtať a vlastne ťažkosť to robilo samým občanom. Preto bolo nutn aby sa k priezviskám pridávali prímená a takto vznikli prímená: Gažíké, Testor Hodiné, Rybeckých, Kubičké, Deusé, Cházé, Jágré, Stolári, Zaňáti, Koštári, Grešš Trnké, Fojté, Kačé, Maňé, Baránci, Kotvané, Gumošé, Gulíšké, Kabáči. Prímen vznikali z rodinných vzťahov, posmeškovaním, alebo zo zamestnaneckej činnosti je notlivcov. Pokúsim sa vysvetliť vznik jednotlivých prímen:

Testoré - Testus /lat./ - svedok. Za dávna bývalo obyčajou, že na každej obci býv li hodnoverní občania, ktorí úradom dosvedčovali. Tiež k testamentom, kúpam, pr dajom, súdom boli volaní, aby testovali. Ovšem, boli to ľudia urodzení, teda zo zem anskeho stavu. A takto vzniklo prímeno Testoré /Jan a Celestín Bederka č. 34/.

Hodiné: kedysi, keď nebolo ešte hodín, tak mal len jeden človek v Lopašove hod ny a ľudia sa chodili ku nenu pýtať, koľko je hodín.

Gažíké od gádžo - bohatý. Toto meno nazval žid.

Deusé: starý otec sa menoval Dionýz Bederka.

Kačé. Matka Katerina.

Rybeckých, Kubíčké, Grešše, Trnké, Kotvané, Kabáči sú mená pramatiek za sl bodna.

Jágré: niekto z domu Malatinských mal poľovačku.
Stolári: starý Zimka je náturista od dreva.
Koštári: jeden z predkov Malatinských všetko rád ochutnával /koštoval/.
Cházé: jeden z Bederkovcov nevedel vysloviť hráza a hovoril cháza.
Fojté: okolo roku 1900 Jozef Bederka bol obecným hájnikom, modleníkom, učiteľom. Po lopašovsky sa mu hovorilo fojt. Pôvodne fojti boli vykonávatelia príkazov feudálnej vrchnosti na dedine.

Do obecnej kroniky zapísal v roku 1958 učiteľ Emil Polák.

Stavebné pamiatky

Štefan Zajíček

Z urbanistického hľadiska predstavuje obec cestnú radovú dedinu s jednou hlavnou a jednou vedľajšou ulicou postavenú na terasách riečky Chvojnice. Na mierne šošovkovite rozšírenej návsi hlavnej ulice je situovaný kostol, ktorého sakristia na severnom boku stavby sa včleňuje do ulicovej zástavby.

Základnou jednotkou pôvodnej ulicovej zástavby obce je trojpriestorový dom, pričom jeho starší typ z prelomu storočí predstavuje dom postavený štítom do ulice s dvorom uzavretým doskovou bránou a novší typ z druhej tretiny 20. storočia dom s pôdorysom písmena L s budovaným zakrytým podbráním - návratím.

Po hromadnej prestavbe celého bytového fondu obce najmä v 60. a 70. rokoch zostali v dedine už iba dva domy, ktoré dávajú aspoň základnú informáciu o pôvodnom obytnom prostredí v obci.

Okrem toho sa z ľudových stavieb zachovalo na záhumniach niekoľko stodôl. Ide o rozložité pozdĺžne prejazdné stavby s kolovou konštrukciou obitou doskami s veľkou sedlovou alebo polvalbovou strechou.

Ďalšími dominantami obce okrem kostola sú budova školy na hornom konci postavená v roku 1914, ďalej budova požiarnej zbrojnice z roku 1956, opticky uzatvárajúca zástavbu obce z východnej strany, potom areál cintorína na úpätí Chrápača s novostavbou domu smútku podľa projektu ing. arch. Kopeckej v koncepte pripomínajúcom sakrálny objekt s malou vežou a loďou. Ďalšia dominanta obce - kultúrny dom stojí na konci druhej, novej ulice, otvorenej začiatkom 60. rokov, vybudovaný OSP Senica v r. 1965, v ktorom zároveň sídli aj obecný úrad.

Súbor dominánt obce uzatvára areál hospodárskych budov roľníckeho družstva, postavených v 60. rokoch, pomerne necitlivo vsadených do úpätia Chrápača.

Okrem dedinskej zástavby boli v minulosti na toku Chvojnice nad obcou pôvodne tri mlyny . V súčasnosti z nich stoja už len dva a sú v rôznom technickom stave. Najvyššie položený mlyn Gabriela Zimku je v súčasnosti upravený na chatový objekt, dolný mlyn Jána Bederku, postavený v roku 1849 je zachovalejší. Prostredný mlyn U Gabrielov, ktorý stál v blízkosti domu Matildy Rehušovej, je už zbúraný.

Najvýznamnejšou stavebnou pamiatkou v obci je kostol zasvätený sv. Vendelínovi, patrónovi pastierov. Predstavuje jednoduchú klasicistickú stavbu prostých kubických tvarov, pochádzajúcu z roku 1842. Je to jeden zo štyroch filiálnych kostolov radošovskej farnosti.

Stavbe terajšieho kostola predchádzala stará budova neveľkej kamennej kaplnky, ktorá už v tom čase bola prakticky v ruinách. Približne o sto rokov neskôr, v roku 1943, bol kostol vo väčšom rozsahu opravený, pričom naposledy v roku 1996 bol pri slávnostnej príležitosti primicií upravený /oplechovanie strechy veže, výmaľba interiéru a pod./ do dnešnej podoby starostlivo obnoveného a udržiavaného sakrálneho objektu.

Pozdĺžna jednoloďová stavba kostola pozostáva z troch stavebne zreteľne odlíšených častí. Na strednú, najväčšiu časť stavby s loďou, sa na východnej strane napája užšie polkruhovo ukončené kňazište a na západe štítové priečelie, v ktorého vrchole je vstavaná nízka štvorboká veža s ihlancovou strechou.

Na fasáde svetlej žltej farby sú rozmiestnené menšie obdĺžnikové hore polkruhovo ukončené okná s pásovou šambránou bielej farby, ktorou je zvýraznený aj širší pás podstrešnej rímsy, meniacej sa na západnom štítovom priečelí kostola na rímsu kordónovú. Vstup na západnom priečelí tvoria jednoduché obdĺžnikové dvere tiež s bielou pásovou šambránou. Svetlú farbu fasády ukončenú červenou strechou dopĺňa tmavší hnedý sokel s rovnako hnedou farebnosťou ihlanca strechy.

Interiér kostola je zaklenutý v priestore lode dvoma poliami pruskej klenby, oddelenej medziklenbovými pásmi a v priestore kňazišťa konchou. Tretie

klenbové pole nad organovým chórom tvoria menšie pruské klenby s oddeľujúcimi pásmi. Predsieň pod chórom sa otvára do lode tromi polkruhovo ukončenými arkádami, z ktorých stredná je vyššia a širšia.

Na severnom boku kostola hneď vedľa lode a kňazišťa je pristavaná neobvykle priestranná sakristia s osobitným vstupom zvonka, s rovným stropom a dvoma obdĺžnikovými hore polkruhovo ukončenými oknami nerovnakej veľkosti. Do lode sa sakristia otvára dvoma nerovnako vysokými a širokými oblúkmi.

Hlavný oltár sv. Vendelína, pochádzajúci z počiatku 20. storočia, tvorí architektonická časť pozostávajúca z viacnásobne profilovaného oblúka vyzdobeného čipkovým motívom a dosadajúceho po bokoch na stĺpy s kompozitnými hlavicami. V strede oltárnej architektúry je umiestnený obdĺžnikový, hore polkruhovo ukončený obraz, monofigurálna olejomaľba sv. Vendelína zobrazeného v červenohnedom plášti prehodenom cez plecia so zbožne naklonou hlavou, zopnutými rukami a palicou. Svätec stojí vedľa kráľovskej koruny položenej na zemi a s ovcami pri nohách na pozadí širej rovinatej krajiny s veľmi nízkym horizontom v dolnej tretine obrazu. Podľa zachovaného autorského značenia je tvorcom obrazu namaľovaného v uhladených oblých tvaroch, jemnej tlmenej farebnosti a splývavom rukopise moravský autor F. Štábla a datovaný je rokom 1909.

Štefan Zajíček: Kostol sv. Vendelína v Lopašove, tuš, drievko, 1997.

Architektonické orámovanie svätostánku kompozične opakuje polkruhovú architektúru oltárneho nástavca na stĺpoch, pričom kovové zlátené dvierka tabernákula sú vyzdobené rytými lineárnymi kompozíciami obilných klasov a hroznových strapcov s listami. Vedľa oltára je umiestnený drevený polychrómovaný kríž so žltou farbou korpusu Ukrižovaného, ktorému

podobný sa nachádza aj v sakristii.

Na stenách lode a sakristie sú rozmiestnené olejomaľby krížovej cesty od neznámeho autora z jednotlivými figurálnymi výjavmi podanými v sýtejších farbách, ktoré si však už vyžadujú reštaurovanie.

Nástenná maliarska výzdoba v kostole je sústredená v nástropných kruhových kompozíciách, jednak v konche kňazišťa s námetom Najsvätejšej Trojice s Pannou Máriou uprostred na sivom neutrálnom pozadí a potom na dvoch klenbových poliach lode s motívmi narodenia Krista s klaňajúcimi sa pastiermi a v ďalšom poli so sv. Cyrilom a Metodom v krajine. Kompozície sú podané v živých kontrastných farbách a realistických tvaroch postáv a prostredia.

V Súpise pamiatok /1967/ je uvedené, že "...Staršia literatúra spomína zvon z r. 1676, ktorý ulial bratislavský kovolejár B. Herold." Súčasné kostolné zvony boli slávnostne privezené, osadené a posvätené v roku 1926.

V bezprostrednej blízkosti pred vstupom na západnom priečelí kostola je umiestnený kamenný kríž s Ukrižovaným, ktorý podľa vročenia na jeho zadnej strane bol postavený v roku 1909 zásluhou miestnych obyvateľov Antoša Mikulu a Márie Bederkovej s rodičmi. Celá vertikálna kompozícia kríža vyrastá zo štvorcovej základne a viacnásobne profilovaného sokla, na ktorom spočíva polkruhovo ukončený plytký výklenok na všetkých štyroch stranách spredu s postriebrenou plastikou Panny Márie. Kríž zakončujú tri zužujúce sa kubusové časti s krížom s rovnako postriebrenou plastikou ukrižovaného Krista.

Na priestrannom rázcestí pri začiatku cesty odbočujúcej smerom na Oreské je situovaná malebná stavbička božej muky pôvodne postavená obyvateľmi obce z vďačnosti za ukončenie moru, ktorý vypukol v okolí v roku 1866 počas Prusko-rakúskej vojny.

Na súčasné trvalé miesto bola premiestnená v rokoch 1939-42, keď bola vybudovaná hradská, idúca vedľa obce v smere Holíč - Senica. V súčasnosti čerstvo obnovená a starostlivo udržiavaná hranolová stavba božej muky je postavená na pôdoryse štvorca s užšou spodnou a širšou vrchnou časťou s výklenkom s polychrómovanou pietou zakrytou sedlovou strechou s plasticky profilovaným trojuholníkovým štítom.

Na rozhraní lopašovského a radošovského chotára pri hlavnej ceste stojí kamenný prícestný kríž, ktorý má rovnakú koncepciu svojej architektonickej skladby s reliéfmi Panny Márie a Ukrižovaného ako kríž postavený v obci pred kostolom. V dolnej časti kríža je nápis "Nech žije Kristus Kráľ a panuje v dušiach našich." Na hranici medzi Lopašovom a Oreským je umiestnený ďalší kamenný kríž plniaci aj rozhraničujúcu funkciu.

Pramene a literatúra:
Súpis pamiatok na Slovensku II. Obzor Bratislava 1962, heslo Lopašov, s. 247.
Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Veda Bratislava 1977, heslo Lopašov, s.188.
Kronika obce Lopašov 1946, Obecný úrad Lopašov, s. 4, 7.
Kultúrne nehnuteľné a hnuteľné pamiatky zapísané v ústrednom zozname kultúrnych pamiatok, Okresný úrad Skalica.
Zajíček, Š.: Výskum 1997, Záhorská galéria Senica.

Výtvarné zobrazenie Lopašova

Štefan Zajíček

Z Lopašova nepochádza žiadny výtvarný umelec a ani napriek svojmu zaujímavému a zachovalému prírodnému prostrediu, rozkladajúcemu sa okolo riečky Chvojnice, bola lopašovská krajina len ojedinele predmetom výtvarného zobrazenia. Vlastne na svojho trvalejšieho tvorcu - malebná krajina a príroda Lopašova ešte len v budúcnosti čaká.

V rámci svojho programového úsilia systematického maliarskeho zobrazovania celého severného Záhoria maľuje v Lopašove moravský maliar Karel Novák /1915/ z Hodonína. Už v roku 1976 vznikla olejomaľba na plátne Jar na Záhorí v Lopašove, pričom k tomuto námetu sa maliar takmer po 20 rokoch znovu vrátil.

Najnovšie potom z polovice 90. rokov pochádza pozdĺžna panoramatická kompozícia lopašovskej krajiny s domami na svahu a potokom v popredí, zobrazená v období jarného prebúdzania sa prírody s ešte čiastočne holými vetvami vertikál stromov /Pozdrav jari z Lopašova, olej, plátno, 1994, na obálke/.

Ľahká maľba jarnej krajiny je podaná v tlmených farbách rýchlo nanesených v červenohnedých a zelenosivých tónoch realistického výseku krajiny s úsilím o jej básnivejšie videnie v rukopisnom spracovaní so zreteľnejšími ťahmi štetca.

V ostatnom období v inšpirácii okrúhlym výročím obce vznikla aj séria kontrastných tušových kresieb drievkom Štefana Zajíčka /1949/ s námetmi takmer nedotknutej panenskej prírody v okolí riečky Chvojnice /Cesta v okolí Lopašova I - IV, Chvojnica pri Lopašove I - II, Krajina v okolí Lopašova, všetko tuš, drievko, 1997/, alebo motívov s dedinským kostolom uprostred obce /Kostol sv. Vendelína v Lopašove I - IV, Na návsi v Lopašove, tuš, drievko, 1997/.

V Lopašove

Viera Drahošová

Asi málokto by poprel tvrdenie, že dnešný život je riadne rušný a uponáhľaný. Preto ako balzam padne chvíľa pohody a pokoja. A často príjemne prekvapí

zistenie, že miesto, ktoré nám ho môže poskytnúť, nemusí byť ani na druhom konci sveta. Jedno možno navštíviť až paradoxne blízko práve pri symbole každodennej uponáhľanosti - pri rušnej ceste z Holíča do Senice - v Lopašove. Stačí odbočiť z cesty do dedinky, okolo ktorej sa bezprestania náhlia autá, a ocitneme sa akoby v inom svete.

Štefan Zajíček: Cesta v okolí Lopašova IV. tuš, drievko, 1997.

Pri prechádzaní Lopašovom, ktorý počas pracovného dňa pôsobí ticho a ospalo, sme stretli len starších ľudí, smerujúcich za svojou prácou, a nič nás nerušilo pri vnímaní miestnej atmosféry. Vychádzka pokojom dýchajúcou dedinou a jej chotárom dáva možnosť zazrieť fragmenty prostých každodenných, stáročia nemenných činností tunajších ľudí pri obhospodarovaní svojich statkov. A nedá nám neobdivovať súlad človeka s prírodou, ktorý tu vládne. Pristavujeme sa pri skúsenosťami a časom overených postupoch a pomôckach, ktoré človeku pomáhajú pri dopracúvaní sa k osvedčenej symbióze. Práve táto harmonická rovnováha má mimoriadny pôvab pre dnešného, najmä mestského človeka, ženúceho sa v kolobehu denných povinností a hľadajúceho relax, zastavenie, pevný bod a istotu. Spolužitie s prírodou dáva istotu v tom, že tu nemožno nič oklamať, nič vychytračiť. Všetko z prírody získané je vykúpené prácou a starostlivosťou o ňu.

Riečka Chvojnica vytvára prekrásne zákutia a po chvíľke ticha vidíme mihať sa v nej štíhle tiene rýb a rybičiek. Prekvapujúca svojou majestátnosťou je Chvojnická dolina v úseku za dedinou. Pripomína údolia a doliny Malých Karpát alebo i Nízkych Tatier a zarazila nás svojou veľkosťou i krásou tým viac, že pohľad od cesty čosi také nedáva tušiť. Pozreli sme si i cintorín, ktorý sa rozkladá na svahu nad dedinou a pokojne pozoruje život pod ním.

Zo zachovaných mlynov, stodôl, studní, hospodárskych stavieb sa zračí solídna práca a praktické myslenie ich strojcov. Výraznejšie ako kdekoľvek inde si uvedomujeme múdrosť našich predkov, zosobnenú v minulosťou poznačených stavbách, dvoroch, urbanizme usadlostí, v spôsobe života. Uvedomujeme si, že odpoveď na často kladenú otázku, ako ďalej s prírodou, môžeme hľadať na takýchto miestach.

Motokros

Pri začleňovaní menších obcí, akou je aj Lopašov, do povedomia širšieho okolia niekedy pomôžu náhodné okolnosti a aktivita niekoľkých nadšencov. Tak je to aj s dnes už medzinárodne uznávanou motokrosovou dráhou Lopašov - Háje. Pred 12 rokmi túto trať "objavili" Vladimír Volek, starší brat motokrosového pretekára Antona Voleka, Anton Sloboda, prvý riaditeľ pretekov v Lopašove a Jozef Fojtlín, pedantný kronikár motokrosu v Lopašove. 29. septembra 1985 otváral slávnostne trať pretekár Pavol Gergel, ktorý vyrastal v Lopašove a dobre poznal

Krst trate Lopašov - Háje v roku 1985.

tento terén. Organizačne preteky zobrala pod svoje ochranné krídla ZO Zväzarmu pri JRD Radošovce. V úvodných ročníkoch sa v Lopašove konali Majstrovstvá Západoslovenského kraja a od roku 1989, kedy sa konal V. ročník terénnych pretekov motocyklov v Lopašove, sa tu organizujú aj Majstrovstvá Slovenska. Vysoká úroveň každého ročníka pretekov, zastúpenie všetkých kubatúr, bola najmä vďaka zanieteným organizátorom a milovníkom tohto športu takmer bežná. Od II. ročníka sa usporadúvali zároveň aj preteky o Pohár predsedu JRD Radošovce. Okrem toho trať využili aj na preteky Enduro. Okruh týchto pretekov viedol z Bukovca cez Sobotište a Častkov do Lopašova. Už tri roky sa poriadajú aj preteky v sajd - krose.

Medzi najúspešnejších pretekárov na lopašovskej trati určite patrí Anton Volek, domáci pretekár a rodák z Radošoviec, ktorý začal jazdiť ako 11- ročný v roku 1978 a pretekársky od roku 1983 s udelením výnimky pre mladého, ešte len 16- ročného jazdca. Na svojej Yamahe získal už veľa vencov, ale prvý krát vyhral

Majstrovstvá Slovenska v roku 1988 a na domácej trati v Lopašove vyhral MS 11. 8. 1991 na VII. ročníku týchto pretekov. V roku 1986 získal II. výkonostnú triedu, na základe čoho pretekal cez vojenčinu v motokrosovom oddieli VTJ Martin.

Len na severnom Záhorí a Myjavsku bolo niekoľko motokrosových tratí: Skalické hory, Šaštín, Rohov, Lopašov - Háje, Jablonka a Myjava. Z týchto tratí sa dnes využíva pre motokros len Lopašov. Isteže je to spôsobené aj tým, že motokrosový šport je náročný, najmä po finančnej stránke a potrebuje pri organizovaní prípravných prác okolo jednotlivých pretekov nadšencov, ktorí sa naplno venujú tejto záľube. Nemôžeme čakať, že budú všetci nadšení z tohto mladého energického športu, svoje "proti" dávajú najhlasnejšie najavo najmä ochrancovia prírody. Myslíme si, že primeraná dávka tolerancie by pomohla vyriešiť niektoré z problémov.

Anton Volek, najúspešnejší pretekár na lopašovskej trati. Foto: L. Bažo.

Motokrosová trať v Lopašove je športovými odborníkmi vysoko hodnotená, najmä čo sa týka jej 80 %- nej prehľadnosti z hľadiska divákov. Aj samotní pretekári hovoria o atraktívnosti trate a tiež o vysokej organizačnej úrovni pretekov, na čom má zásluhu vždy aj nevyhnutná pomoc sponzorov. Neúnavným iniciátorom a organizátorom motokrosu v Lopašove, bratom Volekovcom, Antonovi Slobodovi a ďalším v posledných rokoch výdatne pomohol generálny sponzor Adut, a.s. Skalica a ďalšie firmy, napr. Agrostav, a.s. Senica a Stavba - František Labuda.

Red. spracoval P.Michalovič

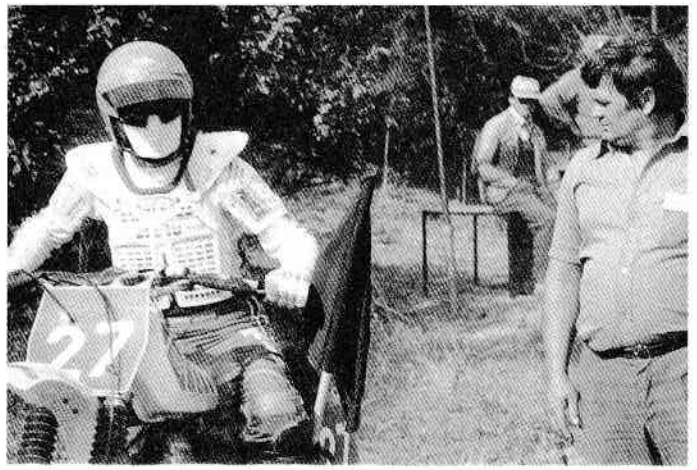

29.9. 1985 sa uskutočnil I. ročník terénnych pretekov v Lopašove. Trať otváral Paľo Gergel za asistencie riaditeľa pretekov Antona Slobodu.

Redakcia nášho časopisu ďakuje obyvateľom obce Lopašov za poskytnutie cenných informácií, rukopisných materiálov, fotografií, vďaka čomu sme mohli zostaviť publikáciu obce. Ďakujeme informátorom:
Agneša Pechová (1905), Ernest Bederka (1909 - 1990), Margita Bederková (1929), Valentín Papp (1920), Mária Hurbanová (1936), Karolína Pappová (1926), Felix Mášik (1910), Ľudovít Halaš (1922), Jozef Bederka (1952).

Lopašov - publikácia vyšla ako príloha časopisu Záhorie, ročník VI, č. 3/97
Autorský kolektív: V. Drahošová, J. Hrbatý, P. Michalovič, V. Petrovič, Š. Zajíček, M. Zajíčková
Zostavovateľ: P. Michalovič
Grafická úprava: V. Kováč
Foto: Ján Pardubský
Vydanie prvé
Náklad: 2500 ks.
Tlač: Tlačiareň Durlak - Senica
ISBN 80 - 85446 - 30 - 8

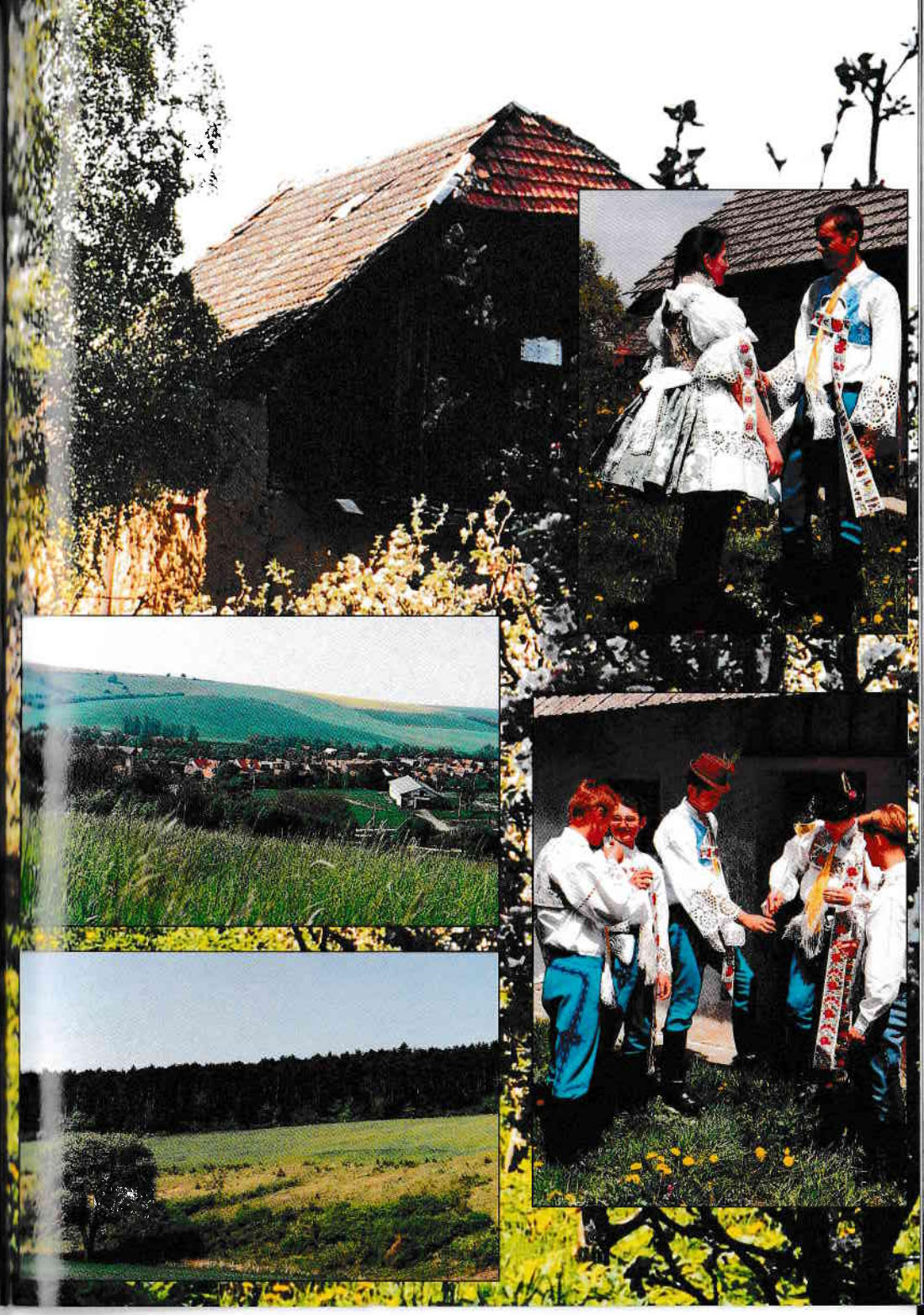

1946- 1954 na Vyššej poľnohospodárskej škole v Rakoviciach, okr. Trnava (profesor), 1954 - 1960 na Poverenictve poľnohospodárstva (školský odbor, ústredný inšpektor), od roku 1961 pracovník Katedry slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (odborný asistent). Pracuje v oblasti výskumu dejín slovenského jazyka, slovenských nárečí a výskumu slovenského spisovného jazyka, najmä pravopisu a jazykovej kultúry.

Ako vaša bývalá poslucháčka viem, že priam žijete pre jazykovedu. Neviem však, čo vás k nej priviedlo. Existoval azda nejaký konkrétny impulz ?

Môj záujem o slovenčinu sa prehĺbil sledovaním literárnych a jazykovedných časopisov na gymnáziu v knižnici samovzdelávacieho krúžku. Zaujal ma opis nárečia Kiripolca /Kostolišťa/, ktorý uverejnil môj profesor Anton Dubay. Tieto okolnosti čiastočne potlačili obľubu prírodopisu a rozhodli o štúdiu na vysokej škole. Filozofická fakulta mala vynikajúceho profesora Ľudovíta Nováka, Skaličana, ktorý upozorňoval na dôležitosť poznania záhorského dialektu pre poznanie vývinu slovenčiny. Ako diplomovú prácu som si zvolil opis nárečia Brodského. Z gymnázia v Piešťanoch, kde som pôsobil, som sa zúčastnil na nárečovom výskume Slovákov v Maďarsku, z čoho som uverejnil vecný slovník. Na poľnohospodárskej škole v Rakoviciach som prostredníctvom žiakov zbieral nárečové názvy roľníckeho náradia, v čom som pokračoval počas inšpekcií na celom území Slovenska. Pre národopiscov som vydal Slovenské nárečie. Aj pri výskume starších kníh som zistil nárečový pôvod. Bohatý nárečový materiál som našiel v Pastrnkovom materiáli. Uverejnil som z neho údaje o slovenských nárečiach v Maďarsku, Rumunsku, v Juhoslávii a na Slovensku.

Ste osvedčeným autorom statí o nárečí vo viacerých monografiách záhorských obcí. V čom vidíte špecifický prínos záhorských nárečí do celoslovenského jazykového kontextu ?

Záhoria sa dotýkajú štúdie v monografiách o nárečí Skalice, Senice, Brezovej, Vajnor, záhorskej Bratislavy /Lamač, Devínska Nová Ves, Dúbravka a Záhorská Bystrica/, Rače a Borského Mikuláša. Aj nárečie v primoravských obciach v Rakúsku, ktorého charakteristiku som podal, je záhorské.

Konštantín Palkovič pri preberaní ďakovného listu k 90. výročiu založenia múzea v Skalici.

Vo výskume v Rakúsku pokračujem aj tento rok. Rozprávky zo Záhoria Hanšpigel a Folklór z Kátova /spolu s I. Vašečkom/ čakajú na sponzora. Monografia nárečia Brodského je v tlači.

Slovenčinu obohatili o záhorskú slovnú zásobu a frazeológiu Ján Hollý, Viliam Pauliny-Tóth, Svetozár Hurban Vajanský, František Víťazoslav Sasinek, Ján Jonáš a iní Záhoráci. Poznaním záhorských nárečí lepšie chápeme vývin slovenčiny. Zachovali sa tu niektoré staré javy, ako: já vedu, já nesu, na ruce, na noze, starenčin, vokatív bratre, tetko. Takzvaná jotácia typu bjelat sa, kúpjá, mjesto, rozlišovanie l a u: klačat, uavica, c a dz pred mäkkými spoluhláskami: dzeci, cicho sú pokračovaním zmeny starších javov.

Dlho ste pôsobili na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Čo sa vám páčilo, alebo nepáčilo na tejto práci ?

Keď som ako 40-ročný prišiel na Katedru slovenčiny, ťažšie sa mi začínalo. Postupne som sa zapracoval a keď som mal ísť do dôchodku, pracovalo sa mi najlepšie. Páčilo sa mi, že prostredníctvom poslucháčov som mal styk s terénom, s nárečiami.

Ste nielen zdatný jazykovedec, ale aj zdatný turista. Kam vás zaviedli cesty a akým poznaním vás obohatili ? A máte ešte aj iného koníčka ?

Rieka Morava, rozsiahle lúky, háje a lesy v rodisku ma lákali od detstva. Do prírody som chodil na vysokej škole, na pôsobiskách a pravidelne, raz do týždňa som začal chodiť po príchode do Bratislavy s organizáciami Energia, Javorník, Lokomotíva Rača a napokon ŠK Vinohrady, s ktorou chodím doteraz. Cieľom našich turistických vychádzok je okolie Bratislavy, predtým Malé a Biele Karpaty až po Javorinu, odkiaľ sa dalo vrátiť dopravným prostriedkom. Pred troma rokmi som znížil dĺžku trasy na 10 km. Okrem toho som v dvojici, trojici, s batohom na pleci na týždenných túrach v lete pochodil všetky pohoria na Slovensku s výnimkou Východných Karpát a Čerchovského pohoria. Prešiel som takmer všetky pohoria na Morave a v Čechách, bol som na Vitoši v Bulharsku, pri prameňoch rieky Soče v Slovinsku, vystúpil som na Krym a dva razy som bol s našou skupinou v rakúskych Alpách. Záhradkáriť som prestal po sedemdesiatke. S turistikou súvisia zahraničné cesty. Navštívil som okrem Albánska, Fínska a Írska všetky štáty Európy, v Afrike Egypt, Maroko a Tunis, v Ázii Turecko, Arménsko, Gruzínsko, strednú Áziu, Japonsko, Čínu, Vietnam, Indiu a Izrael. Za morom som bol iba na Kube. Každý rok som uskutočnil jeden týždeň turistiky a jeden zájazd do cudziny. Na niektoré štáty sa ušlo viac zájazdov, v Juhoslávii som bol desať ráz. Z ciest som sa vracal ako znovuzrodený. Každá cesta je školou života, dáva poznanie, nové dojmy, rozptýlenie. Cesty som hradil z úspor, z platu a honorárov.

V osobnej filozofii ste však išli svojou vlastnou cestou. Podľa akého vnútorného kompasu ste sa riadili ?

Keď som ako sirota tajne rok popri štúdiu pracoval v úrade, naučil som sa vážiť si čas, pravidelne pracovať, spoliehať sa iba na seba. Potom na každom z pracovísk som sa musel boriť, prebíjať sa, ísť svojou cestou dopredu. Stála aktivita dodáva síl, vedie k optimizmu a pomáha prekonávať prekážky.

Za rozhovor ďakuje Eva Fordinálová

Ján Damborský (1880 - 1932)

Stanislav Damborský

Ján Damborský - kňaz, profesor, jazykovedec, národovec a archivár sa narodil v Kopčanoch dňa 12. augusta 1880. Pochádzal z roľníckej rodiny. Do ľudovej školy začal chodiť v Kopčanoch. Rodičia v ňom spoznali nadanie, preto ho dali na štúdiá. Nižšie triedy gymnázia študoval v Skalici, vyššie triedy v Bratislave a maturoval v Ostrihome. Teológiu začal študovať vo Viedni, ale pre pľúcnu chorobu musel štúdium prerušiť. Istý čas pôsobil ako výpomocný učiteľ vo svojom rodisku. Keď sa mu zdravotný stav zlepšil, vrátil sa znovu ku knihám a pokračoval v štúdiu teológie v Ostrihome. Po skončení štúdií rok pôsobil ako katechéta v Pešti. Za kňaza bol vysvätený dňa 27. júna 1905 v Ostrihome. Po vysviacke odišiel do pastorácie. Ako kaplán pôsobil v Budapešti /1914-1918/, Petrovej Vsi, Topoľčanoch, Ludaniciach a Kerestúre. Pastoračnú činnosť musel občas prerušiť pre pľúcny neduh, no svoju kňazskú službu nezanedbával.

Túžil po národnej a sociálnej slobode svojho národa. Už ako bohoslovec prejavoval svoje národné povedomie. V Ostrihome bol členom slovenského spolku. Za svoje presvedčenie si vyslúžil prívlastok "pansláv". Prenasledovaný štátnymi úradmi venoval sa jazykovednej práci. Zbieral staré rukopisy a materiál k životopisom slovenských literátov. Prekladal z nemčiny a maďarčiny. V časoch pre slovenský národ najťažších prispieval do slovenských kníh a časopisov, nacvičoval divadelné hry, a tak viedol ľud k národnému uvedomeniu.

Zapájal sa aj do politického života. Stál pri zrode Slovenskej ľudovej strany a bol pozvaný ako delegát na poradu SLS do Žiliny dňa 14. decembra 1905. /Viď Dejiny Slovenska IV, s. 267./

Pred koncom 1. svetovej vojny bol jedným z osnovateľov Martinskej deklarácie.

Keďže osobitná komisia poverená na májovej porade v Martine pripraviť jej návrh nesplnila svoju úlohu, pred zasadnutím delegačného zhromaždenia sa podujali E. Stodola, Ján Damborský a Samuel Zoch návrh na deklaráciu vypracovať. Z hľadiska budúceho štátoprávneho zriadenia Slovenska jediný otvorený a konkrétny návrh na deklaráciu vyslovil Ján Damborský. Jeho návrh priniesol do Martina E. Stodola, ale na rokovanie ho nepredložil, pravdepodobne pre jeho otvorené stanovisko za štátne zjednotenie Slovákov s Čechmi a pre obavu pred maďarským vojskom, ktoré už obkľučovalo budovu Tatra banky, kde zasadali účastníci deklaračného zhromaždenia. Nemožno však vylúčiť ani osobné prestížne pohnútky E. Stodolu, ktorý bol tiež jedným z osnovateľov. Nakoniec bol však prijatý kompromisný návrh Samuela Zocha. /Dejiny Slovenska IV, s. 484-485: M.Hronský: Za spoločný štát, s. 29-33./

Ján Damborský

Po prevrate roku 1918 v začiatkoch prvej Česko-Slovenskej republiky bol poverený Ján Damborský organizovaním slovenského stredného školstva. Dr. Štefánek mu dal za úlohu vzkriesiť nitrianske gymnázium. Istý čas bol aj jeho správcom a neskôr /až do smrti/ jeho profesorom. Po prevrate bol poverený aj vedením Župného úradu v Nitre. Určitý čas bol aj správcom Spolku svätého Vojtecha a redigoval Katolícke noviny. Pracoval v jazykovednom odbore obnovenej Matice slovenskej. Podieľal sa na vydaní prvých Pravidiel slovenského pravopisu /1931/. Podľa archívnych dokladov hneď po ich vydaní začal pracovať na novom prepracovanom a doplnenom vydaní a túto prácu robil do svojej smrti.

Už v roku 1919 vyšla jeho Slovenská mluvnica so zreteľom na pravopis. Stala sa stredoškolskou učebnicou a používala sa až do roku 1940 ako jedna z najucelenejších gramatík. Vyšla až v piatich doplnených a rozšírených vydaniach. Bola napísaná v duchu Samuela Czambela, a preto Jána Damborského môžeme považovať za jeho priameho pokračovateľa.

Ján Damborský nezabúdal ani na svojich rodákov, no myslel najmä na mládež. V svojom testamente /záväti/ zanechal finančnú podporu - fundáciu pre sociálne slabších študentov stredoškolákov a vysokoškolákov. Svoju unikátnu zbierku starých rukopisov a knižnicu daroval na základe testamentu Spolku svätého Vojtecha.

Zomrel ako 52-ročný dňa 19. júna 1932 v Nitre, kde je aj pochovaný. Vďačná Nitra pomenovala jednu zo svojich ulíc jeho menom. O jeho hrobku sa dodnes starostlivo starajú študenti, ktorí v Nitre študujú. Rodná obec Kopčany tiež pomenovala jeho menom jednu z najnovších a najkrajších ulíc. Damborského meno nesie aj jedna z ulíc hlavného mesta Bratislavy.

Pri príležitosti 110. výročia narodenia Jána Damborského bola v Masarykovej ulici na jeho rodnom dome č. 502 odhalená pamätná tabuľa, ktorá nielen občanom Kopčian, ale aj širokej verejnosti pripomína túto významnú osobnosť. Zvlášť s úctou na neho spomínajú tisíce študentov a pedagógov staršej generácie.

Nakoniec však treba s poľutovaním konštatovať, že z nevysvetliteľných príčin zapadlo po jeho smrti aj jeho meno prachom. Iba jediná inštitúcia Spolok svätého Vojtecha si váži jeho meno a vždy pri príležitosti jeho významných výročí uverejní v Katolíckych novinách spomienkový článok. Bolo by chvályhodné, keby aj ostatné inštitúcie, v ktorých tak obetavo pracoval, prehodnotili jeho záslužnú činnosť a zaradili jeho meno v literatúre tam, kam právom patrí.

Zbierka básní "Cymbál a husle"

Vladimír Brza

Keď bolo Slovákom najhoršie a uhorská vláda zatvorila Maticu slovenskú a slovenské gymnáziá a keď Koloman Tisza vyhlásil, že slovenského národa niet, prišla na Slovensko zbierka 200 básní českého básnika Adolfa Heyduka "Cymbál a husle", ktorú venoval bratom Slovákom. V tomto roku si pripomíname 120. výročie jej vydania.

Adolf Heyduk v tejto knižke zhrnul skoro všetky dovtedy publikované básne o Slovensku a o živote Slovákov vo vtedajšom Uhorsku. Boli v nej verše oslavné i revolučné. Medzi ne patrila aj báseň Slovensko, ty ešte spíš ?, Slovenčina, Touha po Slovensku, Slováčkovo loučení, Škoda Nitry, Černová, ale najmä Memorandum za práva Slovákov pod názvom Appel k trúnu za vraždy v Černové, ktorá vyšla v samostatnej úprave. Zbierka prišla na Slovensko v pravý čas a pôsobila ako balzam na rozjatrené rany. Posilňovala vedomie Slovákov, že vo svojom zápase o národné, politické i sociálne práva nie sú osamotení. Český básnik, veľký priateľ Slovákov, v nej podáva ruku, radí, povzbudzuje a odsudzuje

maďarské úrady za odnárodňovanie, prenasledovanie a vraždy páchané na bratskom slovenskom národe. Knižku si zakúpil takmer každý slovenský vzdelanec, putovala z rodiny do rodiny, kde si ju pri petrolejových lampách predčítavali a oduševňovali sa ňou. Nejedna báseň uverejnená i v učebniciach alebo kalendároch zľudovela a po zhudobnení 25 najkrajších básní Štefanom Fajnorom sa mnohé pri rôznych príležitostiach aj spievali. Príslušníci staršej generácie ich dodnes vedia naspamäť. Bol to mimoriadny čin, ktorý významne ovplyvnil vedomie Slovákov v kritickom čase nášho národného zápasu. Niektoré verše boli preložené i v Anglicku a Nemecku a prostredníctvom nich sa svet a B.Björnson dozvedeli o utrpení Slovákov. Aj zásluhou tejto zbierky prichádza na Slovensko postupne pomoc zo zahraničia. Dosah veršov Heydukových básní o živote našich predkov bol mimoriadne plodný a len málokedy sa priznáva, že je to aj jeho zásluha. Slováci však dobre vedia, aký mal tento čin obrovský význam. Na prvé augustové slávnosti po znovuotvorení Matice bol pozvaný aj Adolf Heyduk, kde mu za celý národ poďakoval Jozef Miloslav Hurban a za slovenskú mládež ho Ľudmila Hurbanová ovenčila vavrínovým vencom, na stuhách ktorého bolo napísané: "Dcéry slovenské Adolfovi Heydukovi, milovníkovi národa slovenského." Keď si teraz znovu pripomíname jubilujúci čin českého básnika, mali by sme si to všimnúť viac práve na Záhorí ako inde, lebo tu mal najviac dobrých priateľov, medzi ktorých patril Dr. Pavel Blaho s rodinou, Jozef Miloslav Hurban s rodinou /syn Svetozár mu venoval niekoľko básní/, no a Štefan Fajnor, ktorý najkrajšie verše zo spomenutej zbierky pohotovo zhudobnil. Je zaujímavé, že Heydukov záujem o Slovensko podnietil práve syn Pavla Jozefa Šafárika v Prahe, ktorý bol jeho profesorom a v Malackách mal brata, ktorý ho zasa sprevádzal po Slovensku. Adolfa Heyduka osobne poznali všetci slovenskí vzdelanci a keď v Luhačoviciach oba naše národy riešili vzájomné vzťahy, prichádzali sem za ním obyvatelia zo Záhoria i ostatných častí Slovenska, aby mu osobne poďakovali, alebo aby ho aspoň videli. Tak silne pôsobili verše, ktorých jubileum si pripomíname. Nemali by sme na ne zabudnúť ani v budúcnosti.

Dodatok redakcie:

Medzi najnovšími zbierkami Záhorského múzea Skalica, vo fonde Dejiny hudobnej kultúry, sa nachádza rukopis štyroch piesní upravených pre klavír a spev od Štefana Fajnora na text Adolfa Heyduka. Jednotlivé názvy piesní sú: "Predpokladali sme, že máme v archíve notopis Š. Fajnora, ale pri dôkladnejšom porovnaní s inými rukopisnými materiálmi sme zistili, že notopis patrí prof. Františkovi Tichému (1886 - 1968), českému literárnemu a hudobnému kritikovi, historikovi, básnikovi a prekladateľovi. Tým však vôbec nestráca tento zbierkový predmet na muzeálnej i umeleckej hodnote. F. Tichý bol zanietený slavianofil a slovakofil, vydával české, slovenské, rusínske a ukrajinské antológie ľudovej i umelej poézie a prózy a zaujímal sa o folklórne tradície. Bol osobným priateľom Š. Fajnora a dôkladný znalec jeho diela. Na Slovensku pôsobil v Prešove, Sv. Jure a v Bratislave. Notopis sa nachádzal v pozostalosti dr. Janka Blahu, pretože F. Tichý mu ho poslal z dôvodu interpretovania piesní dr. J. Blahom na tzv. Fajnorových večeroch. Pásmo piesní pre klavír a spev "Cymbál a husle" od Štefana Fajnora na slová Adolfa Heyduka patrí medzi jeho najvýznamnejšie hudobné skladby.

-pm-

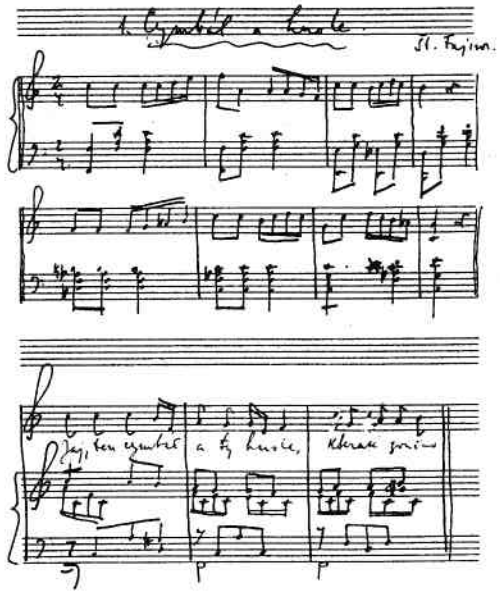

NOVÉ PUBLIKÁCIE

Lákavé návraty do minulosti
/Jozef Špaček: ***Sever a iné túžby***/

Prozaik Jozef Špaček /1950/ debutoval v roku 1980 pozoruhodnou novelou Na kobyle na žrebcovi, na ňu nadväzuje novela Ruže a tŕnie /1991/ a poslednú časť voľného historizujúceho triptychu uzatvára próza Sever a iné túžby, ktorá vyšla na jar tohto roku /ale s vročením 1996/ v senickom vydavateľstve Arkus s ilustráciami Martina Kellenbergera. Medzitým vydal román Neúplný rozvrh hodín /1986/ a aby bola jeho bibliografia úplná, treba dodať, že Špaček je aj spoluautorom učebníc literatúry pre stredné školy a pomerne pravidelným recenzentom v literárnych periodikách, pričom stredobodom jeho kritického záujmu je najmä súčasná slovenská próza.

V próze Sever a iné túžby máme opäť možnosť sledovať životné osudy Huga Grefta na panoramatickom pozadí Skalice 18. storočia. Hugo Greft rozhodne nepôsobí vykonštruovane, jeho vykreslenie je také presvedčivé, že vyznieva ako

skutočný človek zmietaný vášňami a pochybnosťami, odvekými túžbami po šťastí, slobode a harmónii. A hoci jeho srdečnou záležitosťou ostáva jeho rodný sever - Zamagurie, jeho vzťah k miestnym ľuďom, prírode a histórii je úprimný a nepredstieraný. Greft je tak trochu zahalený aj rúškom záhad a mystiky /jeho schopnosť vykladať sny/, čo len prispieva k dramatickosti deja a čitateľskej príťažlivosti. Cez Huga Grefta sa dostávame k ďalším zaujímavým postavám skalických vinohradníkov, remeselníkov a miestnych obyvateľov. A to všetko účinne dotvára pestrý kolorit Skalice so svojimi vinohradmi, michalským jarmokom a iskrivým vínom, tajomným prostredím jezuitského a františkánskeho kláštora.

Za veľmi zaujímavú a podnetnú skutočnosť považujem to, že Špaček tu nenásilnou formou prepojil svet fiktívnych postáv s bohatým myšlienkovým svetom reálnych dobových postáv, či už je to Adam František Kollár, správca viedenskej cisárskej knižnice a zanietený obranca slovenského národa a slovanstva, alebo Paulín Juraj Bajan, organista, kazateľ a významný skladateľ barokovej hudby. Uvedený fakt zvyšuje potrebné napätie a spád.

Frontispice M. Kellenbergera v knihe Sever a iné túžby od Jozefa Špačka.

Vo všeobecnosti sa dá povedať, že Sever a iné túžby nie je len o Skalici /hoci tieto mestské motívy vtláčajú próze neopakovateľnú chuť a vôňu/, ale predovšetkým je to knižka o ľudskom údele, o jeho komplikovanej a nevyspytateľnej podobe. Všetko sa to odráža v postave Huga Grefta, cez neho sa najviac dozvedáme o ľudskom smútku, šťastí a zmysle nášho rozporuplného bytia. Jedinou pripomienkou je azda to, že dobre rozohraný epický dej je predčasne pribrzdený záverom, jeho ukončenie malo byť plynulejšie a pozvoľnejšie. Ale začiatky a konce dokážu dokonale mýliť, podstatné je to, čo sa deje medzi týmito dvoma pólmi.

Jozef Špaček svojou nateraz poslednou knižkou názorne potvrdzuje tézu v tom, že prozaik dozrieva ako víno, dokázal sa tu vypnúť k poctivému prozaickému výkonu, ktorý si zaslúži širšiu pozornosť kritickej a čitateľskej verejnosti. Ostáva len autorovi zaželať, aby jeho kulminujúce snaženie pokračovalo aj naďalej v jeho nových knižných dielach, ktoré určite potešia nejedného čitateľa.

Miroslav Brück

Gajarané sa už doradzili...

"Radzá sa jak Gajarané," tak si vraj robili psinu z Gajarčanov obyvatelia okolitých obcí. Išlo o ich neplodné dohadovanie sa o to, kto je najlepší, zatiaľ čo sa termín prešvihol a z grófskej odmeny za chytenie zbojníkov nebolo nič. Vyzerá to tak, že milí Gajarčania sa doradzili. Konečne sa našiel múdry, ktorý sa odhodlal napísať monografiu o tejto svojráznej záhorskej obci. Pekne upravená a bohatým obrazovým materiálom vypravená knižka GAJARY vyšla z pera Pavla Hallona. Približuje nám históriu obce, najstaršiu zmienku o nej i záhadný názov, vychádzajúci vraj z nemeckého pomenovania supa. Tu si zrejme ešte musíme počkať na seriózny výklad, pretože vysvetlenie zoológa v záverečných poznámkach pôsobí nevieryhodne, je pritiahnuté za vlasy. (Supy u nás síce nežijú, ale sa sem často dostávajú. Stáva sa, že sa dostanú do priaznivých vzdušných prúdov a potom ako bezmotorové lietadlo sa dostávajú až k nám. V Gajaroch spadli a keďže tam našli množstvo mŕtvol vojakov, ktorí tam ostali po nejakej "bitve", tam mali supy aj dobrú výživu...) Každá dobre urobená monografia o niektorej obci sa číta ako vzrušujúca detektívka: je dobré vedieť, že tu už niekto pred nami bol, čo všetko sa zomlelo, ako sa v prípade pohrôm (vojen, epidémií a povodní) správali naši predkovia. Aj Gajarčania (nie Gajarania, ako sa píše v knižke!) majú byť na čo hrdí - svedčia o tom kapitolky o cechoch, obchodoch a živnostiach, Ako si Gajarania prilepšovali, Pohraničný styk so susedným Rakúskom, kultúrna či športová činnosť. Vzácne sú národopisné informácie, škoda, že chýba ukážka nárečia a aspoň malý diferenčný slovník. V tejto obci majú totiž niektoré špeciality, ktoré okolití Záhoráci nepoznajú - napr. "obúd" - nadávka nesympatickému /?/ človeku, "erteple" - zemiaky atď.

Osobne si veľmi cením informácie o vyčíňaní husitov na Záhorí (chotár Posádka v Gajaroch), výber starých chotárnych názvov (Bezuchý hrádek si priam koleduje o literárne spracovanie), zoznam starých gajarských priezvisk a pohrôm (nájazdy, požiare, povodne, mor...). Gajarský rodák spisovateľ Štefan Gráf by si zaslúžil viac pozornosti, ako opisuje staré Medzníky (Gajary).

Štefan Moravčík

SPRÁVY

Návrat Daniela Rapanta

K 100-ročnici narodenia akademika Daniela Rapanta pripravili Ministerstvo kultúry SR, Slovenská akadémia vied, Historický odbor Matice slovenskej, Mestský úrad v Holíči, Združenie literátov Svojpomoc a Záhorské múzeum v Skalici 17.-18. apríla 1997 v jeho rodisku Holíči a v Skalici, meste jeho gymnaziálnych štúdií, viacero podujatí. Na vedeckej konferencii jeho žiaci a významní súčasní slovenskí historici /Belo Polla, Richard Marsina, Ľudovít Haraksim, Vincent Sedlák, Ferdinand Uličný, Dušan Čaplovič, Jozef Baďurík, Ján Tibenský, Ján Hučko, Dušan Škvarna, Milan Podrimavský, Ladislav Tajták, Juraj Žudel, Ivan Chalupecký, Michal Otčenáš, A. Perďochová/ zhodnotili jeho celoživotné dielo.

Po slávnostných bohoslužbách v evanjelickom kostole v Holíči odhalili Danielovi Rapantovi na budove evanjelickej fary pamätnú tabuľu. V Záhorskom múzeu v Skalici bola otvorená výstava Daniel Rapant - život a dielo, pričom študentom Gymnázia v Skalici a Odbornej poľnohospodárskej školy v Holíči priblížili pozvaní vedci životné osudy a vedecké dielo Daniela Rapanta.

V úvode kultúrno-literárneho pásma Šiel k zdroju otcov sa vedeniu mesta, dcére a vnučke Daniela Rapanta, hosťom a všetkým obyvateľom Holíča prihovoril PhDr. Dušan Čaplovič, CSc., podpredseda Slovenskej akadémie vied, týmito slovami:

Vážený pán primátor, vážená dcéra, vnučka profesora Rapanta, vážení prítomní, ctení hostia, milí Holíčania !

Prežívame deň, keď práve pred 100 rokmi sa vo vašom mestečku narodil Daniel Rapant. Som rád, že nielen pri tejto vzácnej príležitosti, môžem bez nadsádzovania povedať, že bol a zostal skutočne vedeckou a kultúrnou osobnosťou 20. storočia, osobnosťou tak slovenskej, ako aj európskej historickej vedy.

Napriek tomu, ba možno práve preto, že vyrastal v skromných, až biednych pomeroch, sa najmä vďaka nadanosti a usilovnosti, "úžasnou pracovitosťou a úctou k pracovnému času", tak ako spomínal J.Tibenský, svojím vedeckým dielom a morálnymi hodnotami prepracoval k skutočným aristokratom ducha nášho tak často pokriveného storočia. Skúsenosť nás učí, že dobré mravy sa udržujú aj vôľou a zlé vzťahy kazia aj dobré mravy. Nuž a ono je to skutočne tak - minulosť s presahom do prítomnosti nám to dokazuje - že špatná spoločnosť kazila a kazí dobré mravy. Veru často mnoho

nespravodlivostí a neprávostí sa stávalo a žiaľ ešte aj stáva zvykom. No tak, ako povedal Seneca Mladší: "Nikdy nie je neskoro na cestu k dobrým mravom."

Pre mňa osobne sa stalo ozajstnou oázou charakternosti - mravnosti - na tomto kúštičku našej planéty, na našom Slovensku, dielo a život pána profesora Daniela Rapanta. Literárny kritik Alexander Matuška na mnohé krivdy spáchané voči Danielovi Rapantovi v minulosti, ale aj v konkrétnej chvíli v roku 1967 /pri príležitosti jeho 70. narodenín/, keď sa pán profesor "nezúčastnil" vedeckej konferencie v Smoleniciach k problematike rokov 1848 - 1849, musel rozhorčene zareagovať práve svojou skvelou stať ou, ktorú ukončil rozhodným a aj pre dnešok platným konštatovaním: "...Dielo Daniela Rapanta je tu a dlho potrvá, kým bude prekonané vo svojej úcte k faktom, vo vášni, s ktorou ich vŕšilo a interpretovalo, a napokon, ale nie na poslednom mieste, vo svojej charakternosti."

Profesor Daniel Rapant nevedel kráčať sklonený, či kľačať a prosiť na kolenách. Snažil sa vždy čestne sporiť o vedecký problém a po celý svoj požehnane dlhý život bol verný, ba askét svojmu poznaniu prameňov doby dávno i nedávno minulej. Nikdy sa nesklonil, či už to bolo v spore s čechoslovakistickou oficiálnou štátnou ideológiou, ktorá v období predvojnovej ČSR prenikla i do hodnotenia slovenských dejín, nesklonil sa ani pred extrémnym, krajným ideologickým prúdom V. Tuku, národným socializmom, s cieľom nacionalizovať a totalizovať pomery na Slovensku v rokoch 1939 - 1945, ale ani neskôr po striedaní od jednej hnedej totality, jednej štátostrany, novou červenou totalitou, taktiež s jednou štátostranou po roku 1948. Vedel hrdo trpieť, nikdy nezaprel status vedca, nepoklonkoval a neslúžil mocným politikom nášho storočia. Tak ako odmietol ísť v roku 1940 z protestu na inauguráciu Vojtecha Tuku za rektora Slovenskej univerzity, tak dokázal čestne a úprimne odpovedať na klamstvá a obvinenia v roku 1950 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Dokazuje to i jeho článok z Kultúrneho života, publikovaný neskôr v roku 1967 pod názvom "V sebeobrane". Ale aj tu v závere musel skromne poznamenať, že "...Čo sa konečne objektívneho osvetlenia môjho odchodu z fakulty týka, bolo by aj mne vítané. Myslím však, že by sa to na verejné pretraktovanie nehodilo". Už dávno predtým odmietol stranícksť v kultúre, umení a vo vede.

V závere by som rád poznamenal, že Slovenská akadémia vied si napriek dobe neprajnej, s hrdosťou vždy pripomína jeho životné jubileá v časoch jesenných, vážila si jeho dielo i v období nepohody prednovembrového veku, vydávala i ocenila jeho celoživotnú vedeckú prácu, keď práve jeho domovská ustanovizeň, Univerzita Komenského, mlčala. Pri tejto vzácnej príležitosti mi dovoľte ešte pripomenúť vám úryvok zo zdravice k jeho päťdesiatinám, ktorú napísal v roku 1947 rodák z neďalekého Osuského profesor Štefan Janšák: "...Písať dejiny považovalo sa totiž na Slovensku za úlohu hádam zo všetkých druhov literárnej a vedeckej tvorby najsnadnejšie. Kde kto sa

pokladal za schopného pustiť sa bez dlhých príprav do zachycovania minulosti. Možno, že práve tento názor Dr. Rapanta osobne urážal, alebo aspoň dráždil jeho ambície...", aby v závere dodal, že "...Na Slovensku máme okrem toho priemerne každých desať rokov generačné boje a zápasy. Čo bolo včera všeobecne uctievaným idolom, stáva sa dnes ľahostajným výtvorom doby, alebo dokonca sa mení na predmet opovrhnutia. To je pre dejepisca slabé povzbudenie, aby neumdlieval..."

Ak vám to pripomína časy dnešné, iste to nie je náhoda. Toto všetko, práve takéto prístupy nekompromisne a hrdo odmietal váš rodák, zakladateľ modernej historickej slovenskej vedy, univerzitný profesor a akademik Daniel Rapant. Rodák a charakterná i mravná osobnosť slovenského vzdelanca, na ktorého môžu byť nielen Holíčania, Záhorie, ale aj celé Slovensko právom hrdé.

Dušan Čaplovič

Z výstavy k 100. výročiu narodenia Daniela Rapanta v Záhorskom múzeu v Skalici.

Na vydávanie časopisu Záhorie v roku 1997 finančne prispeli:

Obecný úrad Jabloňové, Obecný úrad Kopčany, Obecný úrad Kuklov, Obecn úrad Osuské, Obecný úrad Podbranč, Obecný úrad Prietrž, Obecný úra Suchohrad, Jozef Hoferka z Unína, Janka Šantavá zo Skalice, PhDr. Zor Viestová, MUDr. Adrián Nečas, JUDr. Eliška Horváthová zo Skalice, Vladim Bíla zo Skalice, Ing. Vladimír Jablonický zo Senice, Jozef Kršek z Gajar, JUD Natália Buľubašová z Bratislavy, Prof. Eva Blahová z Bratislavy, Alexand Dinka z Bratislavy, Anna Flámiková z Bratislavy, Ivan Karenovič z Bratislav Klára Brunovská z Bratislavy, PhDr. Konštantín Palkovič, CSc. z Bratislav Jozef Schwartz z Bratislavy, Drahomíra Drgoňová-Tyslová z Bratislav Provincialát Rehole menších bratov Františkánov z Bratislavy, Filip Lašut Vrútok, akad.mal. Ivan Dulanský z Bratislavy, Anton Breska z Bratislavy, Anto Srholec z Bratislavy, Anna Ehrenbergerová z Bratislavy, Ing. Margita Kučerov CSc. zo Sekúl, JUDr. Štefan Fordinál z Bratislavy, Daniela Cisaríková Bratislavy, Ing. Karol Kútzky z Bratislavy, Alexander Šenšel zo Žiliny, Miroslav Mikulášková z Jakubova, Pavel Proksa z Holíča, Helena Poláčková z Kútov, In Peter Vrablec zo Závodu, Mgr. Štefan Papp z Radošoviec, Albert Rehák Radošoviec, Eva Libušová z Malaciek, Dušan Zaňát zo Senice, Alexand Fodor zo Senice, Pavel Krč zo Senice, Alojz Šánik z Moravského Sv. Ján Marián Náhlik z Koválovca, Amália Danišíková z Koválovca, Svatava Lacinov z Bratislavy, Alojz Lukáček z Lábu, Mgr. Peter Hric z Lipoviec, JUDr. Heler Bognerová z Trenčína, Dáša Ondrušková z Trnavy, MVDr. Pavol Hallon Malaciek, Slavomíra Karkošiaková z Dojča, Mgr. Viera Wagnerová zo Skalic Milan Horínek z Vrádišťa, Janette Chalabalová z Rohožníka, Dr. Ludov Treindl z Bratislavy, MUDr. Viera Vícenová zo Skalice, Gymnázium Jána Bos zo Šaštína -Stráží, JUDr. Svätopluk Šablatúra z Bratislavy, Emília Turčányio z Bratislavy, Ivan Sokol z Borského Sv. Jura, Jozef Miša z Bratislavy, Már Slobodová z Kopčian, Mária Šišuláková zo Sekúl, Marián Rehuš z Prietrž Oľga Bartošíková z z Bratislavy.

Srdečne ďakujem

Vážení prispievatelia!
Redakcia časopisu Záhorie prijíma príspevky do časopisu v rozsahu do 5 strán strojo písaného textu s fotografiami s vlastivednou tematikou, týkajú sa regiónu Záhorie na

adresu: Redakcia časopisu Záhorie,
Záhorské múzeum, Námestie Slobody 12,
909 01 Skalica

ZÁHORIE

vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, geografii a kultúre Záhoria

Vydáva Záhorské múzeum Skalica

Zodpovedný redaktor: PhDr. Viera Drahošová
Výkonný redaktor: Mgr. Peter Michalovič
Redaktori: Mgr. Vladimír Petrovič, PhDr. Mária Zajíčková, PhDr. Viera Drahošová
Technický redaktor: Jozef Vaníček
Tajomníčka redakcie: Margita A. Ilenčíková
Grafická úprava: Viktor Kováč
Reprofoto: Ján Pardubský
Redakčná rada: PhDr. Eva Fordinálová, CSc., RNDr. Ján Hrbatý, Mgr. Michal Kalamenovič, Branislav Kolény, Mgr. Ľudovít Košík, Ing. Alena Machová, Mgr. Miroslav Minďáš, PhDr. Konštantín Palkovič, CSc., Mgr. Eva Pernecká, Mgr. Vladimír Štrba, PhDr. Štefan Zajíček,
Predseda redakčnej rady: PhDr. Mária Zajíčková

R.Č.OU 10/91. Vychádza 6 x ročne. Časopis v okresoch Skalica a Senica rozširuje prostredníctvom svojich stánkov PNS.
Objednávky a predplatné 66,-Sk zasielajte na adresu:

Záhorské múzeum, nám. Slobody 12,
909 01 SKALICA, č.t. 64 4230, 64 4253
fax: 0801/ 64 4253

Časopis **ZÁHORIE** v roku 1997 vychádza s finančným prispením Štátneho fondu kultúry Pro Slovakia

Tlač obálky: **ADUT - ADOX, a.s.** Skalica
Litografie: **Grafobal, a.s.** Skalica
Tlač: Tlačiareň DURLAK- SENICA

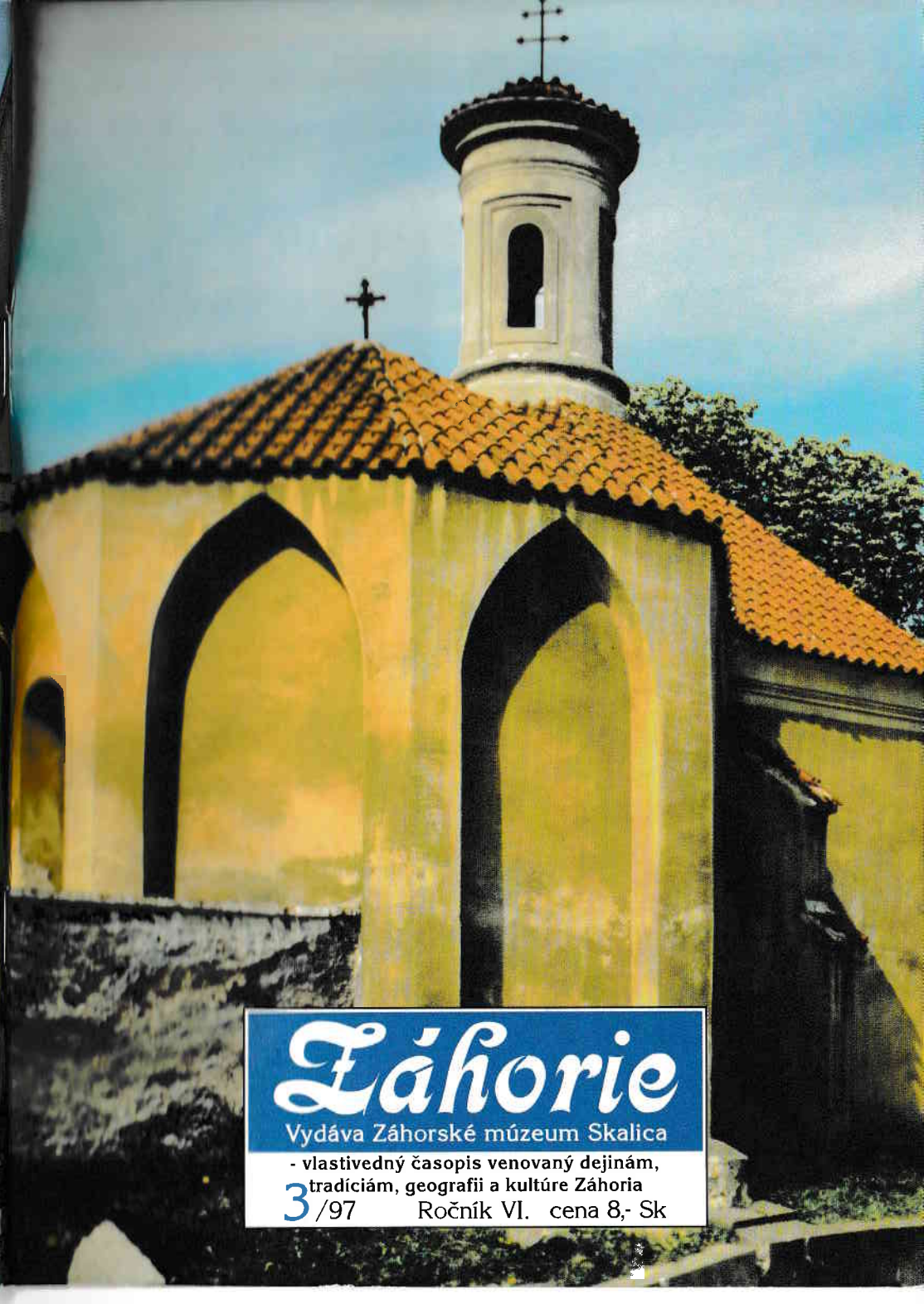

Záhorie

Vydáva Záhorské múzeum Skalica

- vlastivedný časopis venovaný dejinám, tradíciám, geografii a kultúre Záhoria

3/97 Ročník VI. cena 8,- Sk